

**ULUSLAR ARASI TARIM POLİTİKASINA
YÖN VEREN KURULUŞLAR ve
TÜRKİYE TARIMI ÜZERİNE ETKİLERİ**

Burcu BOZASLAN AYTEKİN

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Danışman : Doç.Dr.Okan GAYTANCIOĞLU

Tekirdağ-2012

T.C.
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLAR ARASI TARIM POLİTİKASINA YÖN VEREN KURULUŞLAR ve
TÜRKİYE TARIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

Burcu BOZASLAN AYTEKİN

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİMDALI

DANIŞMAN : Doç. Dr. Okan GAYTANCIOĞLU

TEKİRDAĞ
2012

Tüm Hakkı Saklıdır

Doç.Dr.Okan GAYTANCIOĞLU danışmanlığında, Burcu BOZASLAN AYTEKİN tarafından hazırlanan bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı : Yrd.Doç.Dr.Yasemin ORAMAN

İmza :

Üye : Doç.Dr.Okan GAYTANCIOĞLU

İmza :

Üye : Yrd.Doç.Dr.Nureddin ÖNER

İmza :

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Adına

Enstitü Müdürü

Doç.Dr.Fatih KONUKCU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ULUSLAR ARASI TARIM POLİTİKASINA YÖN VEREN KURULUŞLAR ve TÜRKİYE TARIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

Burcu BOZASLAN AYTEKİN

Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Okan GAYTANCIOĞLU

Her ülkede kendi iç dinamiklerini kullanmayı amaç edinen ve kendine özgü tarımsal üretimin yapısına paralel bir şekilde işleyen bir tarımsal destekleme politikası uygulanmaktadır. Bu politikanın temel amacı üreticilere düzenli bir gelir sağlanması, tarımsal üretimde kendine yeterli olmak, istihdam yaratmak, ihracat yapmak ve verimlilik ilkesi doğrultusunda tarımsal üretimi yönlendirmektir. Uygulanan bu politikaya ulusal tarım politikası denilmektedir. Dünya üzerinde 170'e yakın ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin ortak olarak uyguladıkları tarım politikasının tam anlamıyla bulunmadığı yapılan araştırmalardan bilinmektedir.

Bu çalışmada Dünya üzerinde bulunan ülkelerde ortak olarak uygulanan ve tüm ülkelerin tarımsal çıkarlarını gözeterek tarım politikalarının durumu incelenmiştir. Çalışmada ağırlıklı olarak Dünya tarımına yön veren tarımsal kuruluşların gıda politikaları ile ilişkileri ve gelecekte uygulanabilecek politikalar kapsamlı bir biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destekleme, Politika, Tarım, Ticaret, Müzakere

2012, Sayfa:64 sayfa

ABSTRACT

Ms. C. Thesis

INTERNATIONAL AGRICULTURAL POLICY DIRECTION ON THE EFFECTS OF THE ORGANIZATIONS and TURKISH AGRICULTURE

Burcu BOZASLAN AYTEKİN

Namık Kemal University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Agricultural Economics Department

Supervisor: Associate Professor Okan GAYTANCIOGLU

Each country supports its own agriculture, agricultural production in line with the interests of the country by leading international agricultural policy implementers, player, or for the time being. However, many countries in the world by cooperating within the framework of certain rules in the agricultural area is a known fact. This co-operation on trade in agricultural products is much more. Agricultural foreign trade in agricultural production as well as aid to poor countries that are the leading organizations. One of the World Trade Organisation of these organizations. The WTO, as well as many products in the foreign trade of agricultural products, the implementation of certain rules is working.

In this study, the majority of countries of the world (close to 170 countries) have to comply with the agreed upon "contract farming" conditions and the possible effects of agriculture negotiations Turkey were investigated in detail. The study mainly agricultural trade in the world-leading agricultural foreign trade of countries committed to comply with the World Trade Organization rules, and how it affects the world trade agreement that specifically influenced and affected by agriculture in Turkey were evaluated.

Key Words: Support, Policy, Agriculture, Trade, Negotiation.

2012, pp.64

TEŞEKKÜR

Bu alıőmamda konu seiminden sonuç aőamasına kadar beni teşvik eden, destek veren, yönlendiren ve grőlerinden büyük lde yararlandığım tez danıőmanım Sayın Doç.Dr.Okan GAYTANCIOğLU'na her konuda yardımını esirgemeyen bölüm baőkanımız Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN hocama, bu çalıőmayı oluőtururken yararlandığım tüm eserleri meydana getiren bilim adamları ve kurum yöneticilerine teőekkürü bir borç bilirim.

Tez çalıőmam esnasında bana sabır gösterip her türlü desteğini esirgemeyen eőim Aykut AYTEKİN'e őükranlarımı sunarım.

Burcu BOZASLAN AYTEKİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
1.GİRİŞ	1
2.MATERYAL VE YÖNTEM	3
2.1.Materyal	3
2.2.Yöntem	3
3.TARIM POLİTİKASI YÜRÜTÜCÜLERİ	4
3.1 Ulusal Alanda Faaliyet Gösteren Tarım Politikası Yürütücüleri.....	4
3.1.1 Tarım Bakanlığı	4
3.1.2 Tarımsal Kooperatifler.....	5
3.1.3 Meslek Örgütleri	8
3.1.4 Sivil Toplum Örgütleri.....	8
3.1.5 Tarımsal Eğitim Kurumları.....	9
3.2 Uluslararası Alanda Faaliyeti Olan Tarım Politikası Yürütücüleri.....	9
3.2.1 Uluslararası Tarımsal Kuruluşlar	10
3.2.1.1 Üretim ve Beslenme İle İlgili Kuruluşlar.....	10
3.2.1.1.1 Birleşmiş Milletler (UN) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)	10
3.2.1.1.2 Dünya Gıda Konseyi (WFC)	11
3.2.1.1.3 Dünya Gıda Programı (WFP)	11

3.2.1.2 Tarımsal Kalkınma ile İlgili Kuruluşlar	11
3.2.1.2.1 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP).....	12
3.2.1.2.2 Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD).....	12
3.2.1.2.3 Dünya Bankası Grubu	12
3.2.1.2.4 Uluslararası Para Fonu (IMF)	14
3.2.1.3 Tarımsal Ticaret İle İlgili Kuruluşlar.....	16
3.2.1.3.1 Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	16
3.2.1.3.2 BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD).....	22
4. ULUSLAR ARASI TARIMSAL KURULUŞLAR ve TÜRKİYE TARIMI	23
4.1 IMF (Uluslararası Para Fonu).....	23
4.1.1 IMF ve Türk Tarımı İlişkileri.....	24
4.1.2 IMF'nin Türkiye Tarımı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi.....	26
4.2 Dünya Ticaret Örgütünün Türkiye Tarımına Etkileri.....	27
4.2.1 Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim.....	32
4.3 AB Ortak Tarım Politikası ve Türkiye Tarımı	34
4.3.1 Tam Üyelik Sürecinde Türkiye.....	35
4.3.2 Türk Tarımının Topluluk Tarımına Uyumu.....	35
4.4 Uluslararası Tarımsal Kuruluşların Türkiye Tarımına Etkileri	39
4.4.1 Tarımsal Desteklemelerin Niceliğinde Değişim.....	40
4.4.2 Tarımsal Desteklemelerin Niteliğinde Değişim.....	42
4.4.3 Tarımsal Kredi Yapısında Değişim.....	44
4.4.4 Ekim Alanlarında Değişim	45

4.4.5 İç Ticaret Hadlerinde Değişim.....	46
4.4.6 Bitkisel Üretimde Değişim.....	47
4.4.7 Hayvansal Üretimde Değişim.....	49
4.4.8 Tarımsal Dış Ticarete Değişim.....	51
4.4.9 Tarımsal İstihdamda Değişim.....	52
4.4.10 Tarım Katma Değerinde Değişim.....	53
4.4.11 Tarıma Dayalı Sanayide Artan Tekelleşme.....	54
4.5 Türkiye Tarımının Uluslar arası Kuruluşlar Karşısında Değerlendirilmesi.....	55
5. SONUÇ.....	57
6. KAYNAKLAR.....	62

1. GİRİŞ

Her ülkede bir tarımsal destekleme politikası uygulanmaktadır. Uygulanan bu politika, ülkedeki tarımsal üretimin yapısına paralel bir şekilde işlemektedir. Bu politikanın temel amacı üreticilere düzenli bir gelir sağlanması, tarımsal üretimde kendine yeterli olmak, istihdam yaratmak, ihracat yapmak ve verimlilik ilkesi doğrultusunda tarımsal üretimi yönlendirmektir. Uygulanan bu politikaya tarım politikası denilmektedir. Tarım politikası denildiğinde bir ülkenin kendi gereksinimleri çerçevesinde tarımın her alanında alabileceği önlemlerin bütünü akla gelmektedir. Getirilecek düzenlemeler üretim, iç ve dış pazarlar veya insan faktörünü hedefleyebilir.

Ama bütün bu sayılanlar o ülkenin kendi özel sorunlarıdır ve başka bir ülkenin veya ülkeler grubunun aleyhine bir sonuç yaratmadıkça, başka ülkeleri ilgilendirmez. Örneğin Türkiye şekerpancarı üretimini artırmak nasıl ki Rusya'nın değil Türkiye'nin görevi ise üretimi artıracak tüm önlemleri Türkiye alacaktır. Bu nedenle sadece ülkeyi ilgilendiren bu tür politikalar "ulusal politikalar" olarak adlandırılabilir ve ulusal tarım politikası yürütücülerince karara bağlanır.

Her devletin ana amacı toplumun toplam refahını yükseltmektir. Tarım politikası da diğer devlet politikaları gibi aynı amaca hizmet etmelidir. Toplumda toplam refah artışı, başta ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucu gelir düzeyinin yükselmesi, bunun yanı sıra, hürriyet, eşitlik, güvenlik gibi konularda ortaya çıkan sorunların çözümü ile maksimuma ulaşır. O zaman tarım politikası da aynı amaçlara yönelik olmalıdır. Tarım politikası amaçları ülkelere göre farklılık göstermez. Çünkü her ülke kendi insanı için aynı şeyleri ister. Her ülke, çiftçisinin yüksek gelir ve refah düzeyine ulaşmasını, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşük olmasını ve tarımsal sanayi ile uğraşan girişimcilerinin düşük fiyatlardan bol ürün bulabilmesini ve Dünya ile yarışabilir olmasını ister.

Yine ülkeler besin maddelerinin bol, ucuz ve bulunabilir olmasını ister. Ayrıca ülkede yapılan tarımın gelecek nesillere sorunsuzca aktarılması yani sürdürülebilirlik kavramı tüm Dünya ülkelerinin üzerinde uzlaştığı diğer bir kavramdır. Bundan dolayı hangi ülkenin yazılı hale gelmiş belirli ve uygulanan tarım politikasını incelenirse amaçların değişmediği görülmektedir. Bundan ötürü tarım politikası amaçları evrenseldir diyebiliriz.

Buna karşılık tarımla ilgili kararların tamamı ulusal düzeyde politika yürütücüleri tarafından alınmazlar. Ulusal yürütme yetkisi bazı alanlarda uluslararası/uluslararası kararlar

veren merkezler de alınan kararları dikkate almak veya doğrudan uygulamak durumunda kalabilirler. Örneğin Afrika ülkelerindeki açlığa çözüm üretmek sadece bir ülkenin değil uluslararası toplumun bir sorunu olabilmektedir. Bu nedenle ulusal ve uluslararası tarım politikasının ve ilgi alanlarının ayırımı yapmak gerekmektedir. Dünya üzerinde 200'e yakın ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin ortak olarak uyguladıkları tarım politikasının tam anlamıyla bulunmadığı yapılan araştırmalardan bilinmektedir.

Dünya üzerindeki ülkelerin tarımsal üretim potansiyelleri birbirine eşit değildir. Birçok ülkede bazı ürünlerde tarımsal üretim fazlalıkları bulunurken bazı ülkelerde de tarımsal üretim açıkları söz konusudur. Hatta bu tarımsal üretim açıkları dengesiz beslenme ve açlığa kadar süren bir periyotta ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada Dünya üzerindeki tarımsal kuruluşların tarımsal üretime ve tarım politikalarına olası katkıları ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

Bu çalışmada Dünya üzerinde bulunan ülkelerde ortak olarak uygulanan ve tüm ülkelerin tarımsal çıkarlarını gözeterek tarım politikalarının durumu incelenmiştir. Çalışmada ağırlıklı olarak Dünya tarımına yön veren tarımsal kuruluşların gıda politikaları ile ilişkileri ve gelecekte uygulanabilecek politikalar kapsamlı bir biçimde değerlendirilmiştir.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Giriş" bölümünde araştırmanın önemi ve amacı ortaya konulmuştur. "

Materyal ve Yöntem" isimli olan ikinci bölümde araştırmada kullanılan materyalin nereden ve nasıl toplandığı ile araştırmada kullanılan yöntemler açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ulusal ve uluslararası alanda tarım politikasına yön veren kurum ve kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. dördüncü, bölümde ise tezin asıl konusu olan başta Dünya Ticaret Örgütü olmak üzere diğer uluslar arası tarımsal kuruluşların Türkiye tarımı üzerine etkileri değerlendirilmiştir.

Son bölüm olan beşinci bölümde ise, önceki bölümlerdeki bulgulara dayanılarak araştırmanın sonucu hakkında genel değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Materyal

Araştırmanın dayanak aldığı bilimsel materyal ikincil nitelikteki kaynaklardan elde edilmiştir. Araştırma materyali daha çok literatüre dayalı verilerden elde edilmiştir. Bunun nedeni çalışmanın makro düzeyde bilgiler içermesidir. Bundan dolayı kapsamlı bir literatür taraması yapılarak çalışmaya materyal toplanmıştır. Toplanan veriler, ABD, AB ve diğer ülkeler ile Türkiye'deki tarımsal destekleme politikaları hakkındaki uygulamaları ve sayısal verileri içeren başta internet siteleri ve konu ile ilgili çeşitli yazılı belgelere dayanmaktadır. Konuyla dolaylı ve doğrudan ilişkili olan, yurt içindeki ve yurt dışındaki bilimsel yayınların yanı sıra, bölgesel politikalarla ilgili AB komisyonları ve AB Bilgi Büroları ve bunun gibi birimlerle, kurum-kuruluşlarla bağlantılı biçimde çalışarak ikincil veri kaynakları derlenmiştir.

2.2.Yöntem

Çalışmada materyal olarak ilgili yerli ve yabancı literatürden, istatistiklerden ve tarım alanındaki değişik dokümanlardan yararlanılmıştır. Ayrıca, Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi (Eurostat) verilerinden de faydalanma yoluna gidilmiştir. Bunun dışında İktisadi Kalkınma Vakfı'ndan, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nden, AB Bilgi Bürolarından yararlanılmış olup, konusunda uzman kişilerle yapılan mülakatlara da yer verilmiştir.

Yapılan tüm çalışmalar sonunda Türkiye'nin IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü başta olmak üzere, uluslararası alanda ülke tarımlarına katkıda bulunan tüm kuruluşlarla ilgili bulgular ile Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyumu SWOT analizinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırma tamamen literatüre dayalı olarak ikincil verilerden elde edilmiştir. Konuyla ilgili birçok araştırmanın ve basılı eserin bulunması çalışmanın amaca uygun olarak yorumlanmasına katkı sağlayacaktır. Dünya ülkelerinde uygulanan tarım politikalarının Türkiye'yi olumlu ve olumsuz etkileyebileceği bir gerçektir. Bu çalışmada bu kuruluşların yaptığı faaliyetler ve politikaların Türkiye tarımına etkileri incelenmiştir. Bu incelemede bir kalitatif analiz tekniği olan SWOT analizi de kullanılmıştır. Yapılan tüm değerlendirmelerde Türkiye'nin olası AB üyeliği ve bunun sonucunda bölgesel yardımlardan nasıl ve hangi koşullarda yararlanacağı tam üyelik varsayımına göre yapılmıştır.

3.TARIM POLİTİKASI YÜRÜTÜCÜLERİ

Tarım politikasını yönlendiren ve istenilen hedeflere varabilmek için gerekli önlemleri saptayarak bunların uygulanmasında karar verici olan Devlet kuruluşları ve uluslararası organlar *tarım politikasının yürütücüleri* olarak adlandırılır. Tarım politikası yürütücülerini ulusal ve uluslararası yürütücüler olmak üzere 2 grupta inceleyebiliriz. Uluslararası tarım politikası yürütücüleri uluslararası anlaşmalar yoluyla ülkelerin tarımsal ticaretini ve tarımsal alanlardaki bazı faaliyetlerin yapılmasına yardımcı olan kuruluşlardır. Bu bölümde öncelikle ulusal alanda faaliyet gösteren tarım politikası yürütücüleri incelenecektir.

3.1 Ulusal Alanda Faaliyet Gösteren Tarım Politikası Yürütücüleri

Tarım politikası yürütücüleri genelde her ülkede benzer şekilde örgütlenmiştir. Buna göre bir ülkede tarıma yön veren politikaların oluşmasında etkili olan tarım politikası yürütücüleri;

- Tarım Bakanlığı,
- Tarımsal kooperatifler,
- Mesleki örgütler,
- Sivil toplum örgütleri,
- Tarımsal eğitim kurumları, olmak üzere 5 ana başlık altında incelenebilir.

3.1.1 Tarım Bakanlığı

Genellikle tüm Dünya ülkeleri tarımlarını “Bakanlık” düzeyinde uygulayıcı olan bir kurum ile yönlendirmektedirler. Bundan dolayı ülkelerde bu tip kuruluşlar genellikle Tarım Bakanlığı, Gıda Bakanlığı, Beslenme ve Gıda Bakanlığı gibi isimler almaktadır.

Tarım politikasını oluşturan kuruluşlar her ülkede, ülkenin kendi özelliklerine göre farklılık gösterirler. Bu bakımdan genel bir tanım yapılamamakla beraber, genelde tarım politikaları tarımla ilgili konularla birlikte, orman, gıda veya çevre konularını da ele alabilen bir bakanlık tarafından yönlendirilirler. Tarım Bakanlığı bir ülkenin tarım politikasını resmi olarak yürüten kurumudur. Bakanlığa bağlı birimler olsa da Tarım Bakanlığı koordinasyonu sağlayan en önemli birimdir.

Tarım Bakanlığı sadece ülkenin tarım politikasını belirlemekle kalmamakta aynı zamanda ülkenin diğer ülkelerle yapmış olduğu her türlü ekonomik ve siyasi işbirliği

çerçevesinde müzakere edilen konularda ülke tarımının durumunu diğer ülkelere göre oluşturmaktadır. Kuşkusuz her ülke kendine özgü bir tarım politikası belirler ve bu politikayı uygular. Bunun nedeni ülkelerin birbirinden farklı özelliklere farklı tarımsal yapıya sahip olmalarıdır. Ancak ne olursa olsun her ülke tarımını desteklemektedir. Tarım Bakanlığı da bu desteklemenin nasıl uygulanacağını belirleyen ve koordinasyonu sağlayan en önemli kuruluştur.

Bir ülkede Tarım Bakanlığı her ne kadar tarım politikasının sorunsuz bir biçimde yürütmesini üstlenmişse de mümkün olduğu ölçüde ülkenin tarımsal yapısını iyileştirmeye yönelik yönlendirmeleri yapmak için birçok kurum ve kuruluşla işbirliğine de girmelidir. Örneğin tarımda sulama altyapısının iyileştirilmesi için Bayındırlık Bakanlığı ile üreticilerin ürettikleri ürünleri kendilerinin işleyip satabilmeleri için Ticaret Bakanlığı gibi bakanlıklarla işbirliği içinde olmalıdır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak Tarım Bakanlığının hemen hemen her ülkede en çok ortak çalışma yapması gereken kurum Maliye Bakanlığı'dır. Çünkü tarımsal desteklemeler için kaynak gereklidir. Bu kaynağı sağlayan kurumlar da her ülkede Maliye Bakanlıkları olmaktadır. Desteklemenin gerekçelerini ve ekonomiye yapabileceği katkıları da kapsamlı bir biçimde açıklayarak tarımın finansmanı için gerekli kaynak temin edilmelidir.

Tarım Bakanlığı dışında da bazı Bakanlıkların tarımla ilgili politikaların belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Çevre, Orman, Ticaret, İmar ve Maliye Bakanlığı gibi Bakanlıkların çalışma konuları tarımla direkt olarak ilgili olmasa da faaliyette buldukları alan tarım ve kırsal alanlarla ilgili olduğu için tarımla ilişkilidir. Bazen bu Bakanlıklar ülke tarımı hakkında ortak çalışmalar, planlamalar, uluslararası anlaşmalar vb. yaparak ülke tarımının daha etkili çalışmasına yardımcı olabilirler. Hatta bu Bakanlıkların ilgili alt birimleri de bu çalışmalara dahil olabilir.

3.1.2 Tarımsal Kooperatifler

Resmi bir kurum olan Tarım Bakanlığının dışında üreticiler tarafından kurulmuş olan "kooperatifler" ülkenin tarım politikasının yürütülmesinde etkili olabilirler. Bu etki daha çok yönlendirici konumdadır. Kooperatifler birçok alanda örgütlenebildiği için faaliyet gösterdiği alandaki politikaların oluşmasında önemli rol oynarlar. Örneğin ayçiçeği üreticilerinin kurduğu bir kooperatif, ülkenin bitkisel yağ politikalarında etkili olabilir.

Tarım kooperatifi üreticilerin tek başlarına karşılayamadıkları ortak ihtiyaçları ve istekleri toplu olarak ve uygun koşullarda karşılamak amacıyla üreticilerce oluşturulan, sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen özerk bir örgüttür (İnan, 2008). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tarım kooperatifleri üreticilerin ürettikleri ürünü pazarlamada ve girdi temininde üreticilere avantajlar sağlayabilir.

Tarımsal kooperatifler tek amaçlı ve çok amaçlı olmak üzere 2 grupta faaliyet göstermektedirler. Kooperatif; kredi, girdi temini, pazarlama gibi konulardan birinde faaliyette bulunuyorsa, diğer konularda daha sınırlı olarak hizmet yapsa da, bunlara *tek amaçlı kooperatifler*, birden fazla konuda (ürün pazarlama, kredi, girdi temini, arazi veya makinelerin ortak kullanımı gibi) faaliyet gösteriyorsa, *çok amaçlı kooperatif* adını alır (İnan, 2006).

Tarımsal destekleme politikası belirlenirken üreticilerin de buna destek vermesi, destekleme sisteminin daha demokratik şekilde yürütülmesi için önemlidir. Bu şekilde Devlet tarafından uygulanan desteklemelerde üreticiler de sistemden bir ölçüde sorumlu olacaklarından tarımsal desteklemelerin ülke tarımına ve üretici gelirine faydaları artacaktır (İnan ve Gaytancıoğlu, 1999).

Tarım politikası yürütücüsü olarak bir ülkenin tarımında kooperatiflerin etkin rol alması üreticilerin önemli ekonomik yararlar elde etmesine neden olabilir. Tarımsal üretimde yıldan yıla görülen dalgalanmalar da önlenir. Kooperatifler, dışarıya konu olan tarımsal ürünlerin nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmesinde de önemli rol oynarlar.

Tarım kesiminde üretim artışı, arzın kontrolü, ürün ve girdi piyasalarının düzenlenmesi gibi, tarımın gelişmesi için devletin yapacağı hizmetler, hükümetlerce gelişmiş ülkelerde olduğu gibi üretici kooperatiflerinin desteklenmesiyle kolayca gerçekleşmektedir. Bu destekler; kooperatif yatırım projelerinin finansmanında teşvikler ve kolaylıklar, devlet adına destekleme alımları yapan ve tarım ürünleri piyasalarını düzenleyen kooperatiflere mali yardım yapılması, düşük gelirli üreticilerin kooperatif işletmeler kurmalarını teşvik etmek gibi özetlenebilir. Tarımda kooperatifleşme çiftçilere önemli yararlar sağlar. Aslında üreticilerin kooperatif kurmalarının nedeni de budur. Kırsal toplumun ortak ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmek için tarım kooperatiflerinin ortaklarına sağladığı başlıca yararlar aşağıda sıralanmıştır (İnan, 2008).

1-Kooperatif tarım ürünleri ve üretim girdileri piyasasında ortaklarına elverişli koşullar sağlayabilir. Çünkü tarım ürünleri piyasasında çiftçinin arzı o derece bölünmüş ve

küçük birimler halinde dağılmıştır ki, daha yoğun bir talep karşısında çiftçinin fiyatı yükseltme gücü çok zayıftır. Aynı şekilde, çiftçi yoğun arz karşısında bireysel talebi ile girdi fiyatlarını etkileyemediğinden güçsüzdür. Bu durum, kooperatif şeklinde örgütlenmedikleri zaman, çiftçilerin tarımsal üretim girdilerini yüksek fiyatlarla satın almalarına ve yetiştirdikleri tarım ürünlerini ise düşük fiyatlarla satmalarına neden olur.

2-Kooperatif, ortaklarının tarımsal üretimde kullandıkları girdileri daha rasyonel ve etkin biçimde kullanmalarına yardımcı olur. Tarımsal üretimde kooperatifleşme (grup tarımı, ortak makine kullanımı gibi) ile girdi produktivitesi artar. Örneğin, tarım makineleri kooperatifleşme yolu ile ortaklaşa ve daha etkin kullanılabilir. Karşılıklı yardımlaşma, insan ve makine işgücünün sürekli istihdamını sağlar.

3-Çiftçiler tarımsal pazarlamanın ürün alımı, işleme, dereceleme, standardizasyon, depolama, kalite kontrolü gibi hizmetlerinden kooperatif aracılığıyla daha iyi yararlanırlar. Kooperatif kaliteye göre ödeme, uygun pazar bilgilerini çiftçilere ulaştırma, ticari koşulları iyileştirme şeklinde çiftçilere yardımcı olur. Ekonomik yaşamda tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin faaliyetlerin çiftçi tarafından yürütülmesi olanaksızdır. Bu işlerin her biri uzmanlık ister ve çiftçinin iyi bir üretici olmasının yanı sıra başarılı bir yönetici, muhasebeci, yatırımcı ve pazarlamacı olması mümkün değildir.

4-Kooperatif çiftçilere mali olanaklar sağlamada önemli role sahiptir. Ticari kredilerin vade, faiz, miktar gibi koşulları çoğunlukla tarıma uygun değildir. Tarım kredi kooperatiflerinde tarımsal üretimin finansmanını kolaylaştıracak koşullar oluşturulabilir. Kooperatifleşme ile ortaklar tasarruf yapma alışkanlığını da kazanabilirler.

5-Çiftçiler kooperatiflerde örgütlenerek tarımsal araştırmaların yürütülmesini ve araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasını kolaylaştırabilirler. Kooperatifler ortaklarının sorunlarını çözmeye yönelik araştırmaları gerekirse finanse edebilirler.

6- Kooperatifler, yetiştirme, ıslah, ürün işleme, üretim gibi teknik konularda ortaklarını eğiterek önemli yayım hizmetlerinde de bulunurlar.

Kooperatifler aynı zamanda sosyal ve politik güçlenmeye de olanak sağlar. Örneğin kişiler tek başlarına iken, güçsüz oldukları halde, bir araya gelince kooperatifçiliği destekleyen yasaların çıkmasını sağlamak, devletten her türlü hibe, kredi ve teknik yardım elde etmek, kamuoyu oluşturmak gibi kolektif hareketin yararlarından yararlanabilirler.

3.1.3 Meslek Örgütleri

Tarım politikasının yürütülmesinde etkili olan başka bir kurumda meslek örgütleridir. Bu örgütler çiftçiler ya da mesleği tarımla ilgili olan kişilerce kurulmuş olan tamamen bağımsız kuruluşlardır. Çiftçilerin kurup yönettiği ve ülkenin tarım politikasının şekillenmesinde rol oynayan kuruluşların başında “Ziraat Odaları” gelmektedir. Ziraat Odaları genelde tüm ülkelerde aynı isimle kurulmuş bağımsız çiftçi kuruluşlarıdır. Çiftçilerin meslek kuruluşu olan Ziraat Odaları, mesleki hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanda genel menfaatlerine uygun olarak gelişmesine ve Devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak ve üreticiler arasında işbirliğini sağlamak amacı ile kurulmuştur.

Tüm Dünya ülkelerinde çiftçilerin gerek haklarını savunmak gerekse onlara girdi temin etmek, her türlü bilgiyi çiftçilere ulaştırmak vb.konularda görev yapan çiftçilerin meslek örgütüdür. Ziraat Odaları, çiftçilerin çıkarlarını korurken ülke tarım politikalarının oluşmasına da etki eder.

Sadece çiftçiler değil mesleği tarım olan ve tarımla uğraşan birçok kişi ve kurum kendi aralarında örgütlenerek ülkede yürütülen tarım politikasında etkin rol alabilir. Örneğin Ziraat Mühendisleri kendi aralarında örgütlenerek bir meslek örgütü oluşturarak bir çatı altında toplanabilirler. Buna en güzel örnek Türkiye’de tüm ülkeye yayılmış Ziraat Mühendisleri Odasıdır. Ziraat Fakültesi mezunu olan ziraat mühendislerinin üye olabildiği ve yönettiği bu kuruluş Türkiye tarımının şekillenmesinde birçok rapor hazırlayarak ve araştırma yaparak karar vericilere bildirir.

Hangi alanda olursa olsun tüm meslek örgütleri eğer bir ülkenin tarım politikasında etkili rol almayı istiyorlarsa mutlaka demokratik olmalı, seçimle işbaşına gelmiş, konusunda deneyimli, tarafsız kişilerce yönetilmelidir.

3.1.4 Sivil Toplum Örgütleri

Ülke tarım politikasının yönlendirilmesi ve yürütülmesinde etkileri son derece az gibi görünen kuruluşlar olmasına rağmen sivil toplum örgütleri önemli lobi faaliyeti yaparak çalıştıkları ürün veya ürün grubunda politika oluşturabilmektedirler.

Sivil toplum örgütleri genelde bir ürün grubunu üreten veya bu ürünü işleyerek ticaretini yapan sanayicilerin kurduğu dernek, platform, birlik vb.isimler altında birleşerek başta Tarım Bakanlığı olmak üzere konu ile ilgili tarım politikası yürütücülerine baskılar

yaparak politika belirleyici konumda olabilirler. Yine Türkiye için örnek vermek gerekirse Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği, Şekerli Mamüller Derneği, Tohum Üreticileri Derneği, Sağlıklı Tavuk Platformu, Yem Sanayicileri Derneği vb. kuruluşlar örnek gösterilebilir. Bu tip kuruluşlar ilgili oldukları ürünlerde herhangi bir sorun çıktığı zaman raporlar, toplantılar vb. düzenleyerek tarım politikası yürütücülerini yönlendirebilirler.

Bazen bu kuruluşlar sanayicilerin dışında da örgütlenebilir. Örneğin tüketici dernekleri vb. kuruluşlar bazı gıda ürünlerindeki sorunları (fiyat artışları, piyasadaki sunuluş şekli vb.) bazen medya aracılığıyla bazen de çeşitli gösteriler yoluyla kamuoyuna açıklayarak tarım politikası yürütücülerini etkileyebilirler. Sivil toplum örgütleri günümüzde tüm Dünya ülkelerinde kamuoyu oluşturarak tarımsal problemlere çözümler üretebilmektedir.

3.1.5 Tarımsal Eğitim Kurumları

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça araştırmaya, eğitime ve bilime ayrılan kaynaklar da artmakta ve diğer sektörler gibi tarım sektörü de birçok sorununu çözebilmektedir. Tarımsal alanda yapılan araştırmaların sonucunda elde edilen bulguların uygulanarak ülke tarım politikasının buna göre yönlendirilmesi o ülkenin güçlü bir tarıma sahip olmasına neden olmaktadır. Tarımsal eğitim kurumlarında (araştırma enstitüleri, üniversiteler, tarım meslek liseleri vb.) yapılan araştırma çalışmalarının ülke tarım politikası yürütücülerine ulaştırılması ve bu sonuçların uygulanabilmesi de başlı başına bir konudur. Bunun sağlanabilmesi için koordinasyon ve işbirliğinin yüksek düzeyde olması gerekmektedir.

3.2 Uluslararası Alanda Faaliyeti Olan Tarım Politikası Yürütücüleri

Uluslararası tarım politikasının ilgi alanları konusunda daha önceden kısa bilgiler verilmişti. Her ülke kendi tarımını destekleyerek, tarımsal üretimini ülke menfaatleri doğrultusunda yönlendirdiği için uluslararası alanda tarım politikası yürütücüsünün veya yürütücülerinin olması düşünülemez. Ancak Dünya'daki birçok ülkenin tarımsal alanda belirli kurallar çerçevesinde işbirliği yaptığı da bilinen bir gerçektir. Bu işbirliği daha çok tarım ürünleri ticareti konusunda olmaktadır. Tarımsal dış ticaretin yanında tarımsal üretimde yetersiz olan ülkelere yapılan yardımları da yönlendiren kuruluşlar bulunmaktadır. O halde uluslararası alanda faaliyeti olan tarım politikası yürütücülerini 2 grupta incelemek mümkündür.

3.2.1 Uluslararası Tarımsal Kuruluşlar

Uluslararası tarım politikası ağırlıklı olarak, 1945 yılında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 ülkenin biraraya gelmesi ile "*Dünya barışını korumak ve uluslar arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel bir işbirliği oluşturmak*" amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler (BM) örgütüne bağlı çeşitli uzman kuruluşların yardımıyla yürütülmektedir.

Bu kuruluşlar; besin maddesi yardımı yapan ve tarımsal üretimle ilgili olanlar, tarımsal kalkınmayı sağlamaya yardımcı kuruluşlar ve ticaretin geliştirilmesine hizmet veren kuruluşlar olmak üzere 3 grupta toplanabilir.

3.2.1.1 Üretim ve Beslenme İle İlgili Kuruluşlar

Bu kuruluşlar, gıda sıkıntısı çeken az gelişmiş ülkelere gıda yardımı yaparak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretimlerini artırmayı amaçlayan politikalar oluştururlar. Bu kuruluşların başında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Gıda Konseyi (WFC) ve Dünya Gıda Programı (WFP) gelmektedir.

3.2.1.1.1 Birleşmiş Milletler (UN) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)

Birleşmiş Milletler (United Nations) üyesi ülkelerin çoğu FAO (Food and Agriculture Organization)'nun üyesidirler. Bu örgütün açlığa karşı mücadele konusunda çok yönlü bir etkinliği vardır. Açlıkla karşılaşan ülkelere gıda yardımı yapar, doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi, tarım ürünlerinin depolanması gibi konularda da danışmanlık görevi yapar. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 16 Ekim 1945 tarihinde Kanada'nın Quebec kentinde Birleşmiş Milletler'e üye 44 ülke temsilcisinin, insanların beslenme düzeylerini yükseltmek, gıda ve tarımsal ürünlerin üretimini ve dağıtımını geliştirmek ve kırsal kesimde yaşayan insanların yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla FAO Anayasasını imzalamaları ile kurulmuştur. Merkezi Roma'dadır.

Kuruluşundan bu yana FAO; tarımsal kalkınmayı, iyi beslenmeyi ve tüm insanların faal ve sağlıklı yaşamaları için gerekli gıdayı bulabilmelerini amaçlamış, fakirliği ve açlığı azaltmaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. FAO, tarımsal kalkınmayı sağlayacak ekonomik ve sosyal politikalar üretirken, gıda ve tarımdaki acil durumların ele alınmasında da en büyük rolü üstlenmektedir. Doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi için "**sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınma**" nın öncüsü olan FAO, yürüttüğü programlarla, gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.

3.2.1.1.2 Dünya Gıda Konseyi (WFC)

Dünya Gıda Konseyi üye ülkelerdeki beslenme koşullarını inceleyerek öneriler ortaya koyar. 1974 yılında kurulan Dünya Gıda Konseyi beslenme koşullarının iyileştirilmesi konusunda üye ülkelere herhangi bir ekonomik ve teknik bir yardımda bulunmaz. Bir danışma örgütüdür.

3.2.1.1.3 Dünya Gıda Programı (WFP)

1963 yılında Roma'da kurulan Dünya Gıda Programı doğrudan gıda yardımları yapan Birleşmiş Milletler örgütüdür. Dünya Gıda Programı da FAO gibi, az gelişmiş ülkelere özellikle bu ülkelerdeki ilkokul çocuklarına, doğal afetlerde zarar görenlere ve zorunlu yerleşim uygulanan kırsal kesimdeki nüfusa gıda yardımlarında bulunur. Ayrıca yerel hükümetlerce yürütülen kamu projelerinde, çalışanlara ücretlerinin bir kısmının karşılığı olarak besin maddesi verilmesiyle projenin yükünün azalacağı düşüncesinden hareketle besin maddesi sağlar.

WFP'nin hedefi açlık içindeki yoksul insanları beslemek ve bu kişilerin açlık ve yoksulluk döngüsünü kırmaya yardımcı olmaktır. WFP, bu amaçla, acil durumlar ve kalkınma projeleri için gıda yardımı sağlamaktadır. WFP, insani ve kalkınma çalışmalarını yürütmek için tamamıyla gönüllü katkılara bağlıdır. Katkılar nakit para olabildiği gibi gıda veya gıdayı yetiştirmek, saklamak ve kullanmak için gerekli temel maddelerden de oluşabilmektedir. WFP'ye yapılan nakdi ve aynı katkılar, hükümetler tarafından yapılabildiği gibi, hükümetlerarası ve hükümet dışı kuruluşlar ile özel teşkilatlar tarafından da gerçekleştirilebilmektedir.

3.2.1.2 Tarımsal Kalkınma ile İlgili Kuruluşlar

Bu kuruluşlar arasında yine FAO başta gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma amacıyla başlattıkları ekonomik ve sosyal projelerin teknik eleman, uzman yönünden desteklenmesi ve bu ülke uzmanlarının bilgi ve tecrübelerinin artırılması amacıyla eğitilmelerine yardımcı olur. FAO dışında yine FAO ile ortak çalışmalar yapan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ile Dünya Bankası Grubu ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar vardır.

3.2.1.2.1 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gelişen ülkelere kalkınma projeleri çerçevesinde proje öncesi ve süresince teknik yardım sağlar. Tarımsal gelişmeyi amaçlayan projelere kaynak sağlar ve bunların etkin bir şekilde kullanımını denetler. UNDP'nin temel amacı Dünya üzerindeki yoksulluğu önlemek, tarım alanlarının geliştirilmesi, çevrenin korunması, doğal kaynakların verimli kullanımı, kalkınma yönetimi, gelişmekte olan ülkelerle teknik işbirliğini, teknolojinin transferi ve adaptasyonu, kadının ilerlemesi için ülke kaynaklarını yapılandırmaktır.

3.2.1.2.2 Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)

Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) 1977 yılında Birleşmiş Milletler örgütüne bağlı olarak kurulmuş özel bir ihtisas kuruluşudur. Kuruluşun yani fonun amacı gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal ve kırsal kalkınmayı hızlandırmak amacıyla ek kaynakları harekete geçirmektir. Fon, özellikle gıda üretim sistemleri geliştirmek ve yaygınlaştırmak üzere geliştirilmiş projeleri finanse etmektedir. Bu fon, bağışlar ve uygun koşullu krediler yoluyla gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal kalkınma projelerine katkıda bulunur. Desteklenecek kalkınma projelerinin gıda maddesi üretimini artıran, fakirliği önleyen ve beslenmeyi iyileştiren özelliklere sahip olması istenir. IFAD gelişmekte olan ülkeler içinde en zor durumda olanlara gıda maddesi üretimini artırmaya yönelik tarımsal kalkınma programları uygular. Genel merkezi Roma'dadır. IFAD çeşitli ülkelere katkı payı olarak sağlanan kaynaklarla çalışmalarını yürütmektedir. Birinci kategoride sanayileşmiş ülkeler, ikinci kategoride petrol üreticisi gelişmekte olan ülkeler, üçüncü kategoride ise gelişmekte olan ülkeler bulunmaktadır.

3.2.1.2.3 Dünya Bankası Grubu

Dünya Bankası; Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Uluslararası Finans Kurumu (IFC) olmak üzere farklı işlevler yürüten üç bankadan meydana gelmiştir. Bu bankaların görevleri şunlardır.

IBRD: Ekonomik gelişmeyi sağlamayı amaçlayan projelere uzun vadeli büyük miktarda krediler açar.

IDA: Daha çok az gelişmiş ülkelere yönelik olarak büyük projeleri destekler.

IFC: Az gelişmiş ülkelerdeki verimli özel teşebbüslerin gelişmesini destekleyerek bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunur.

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) veya kısa adıyla Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ile Birlikte, 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'ta toplanan BM Para ve Finans Konferansında kurulmuştur. Banka birçok ülkenin, yeniden yapılanma ve kalkınma ihtiyaçları için yeterli dövize ve bu fonları ticari bankalardan borçlanarak karşılayabilecek kredibiliteye sahip olmadıkları düşüncesinden hareketle kurulmuştur. Bu boşluğun, çok taraflı resmi bir kuruluş statüsündeki Dünya Bankası tarafından doldurulabileceği düşünülerek Bankaya, uluslararası sermaye piyasalarından borçlanıp, üyelerine ticari bankalardan daha ucuza kredi sağlama görevi verilmiştir. Dünya Bankasına, IMF'ye üye ülkeler katılabilir. Bu sebeple Banka üyeliği, Fon üyeliğine paralel bir şekilde artış göstermiştir. Dünya Bankasından ayrılmak, IMF'den çekilmek ile aynı statüdedir (Seyidoğlu, 1996).

Dünya Bankası'nın sermaye yapısı ve oy dağılımı incelendiğinde sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerin sermayede dolayısıyla Bankanın yönetiminde önemli bir yer tuttıkları görülür. Bu yüzden açılan kredilerde bu ülkelerin ve özellikle ABD'nin büyük etkisi vardır.

Dünya Bankasının üç önemli organı vardır. Bunlar, Guvernörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Başkandır. Guvernörler Kurulu, her üye ülke tarafından atanan bir guvernör ile bir yardımcısından oluşur. Guvernörler Kurulu yıllık raporu ve banka hesaplarını onaylar, genel siyasetleri gözden geçirir, üye alımına veya ihracına karar verir, sermaye artırımına gidebilir ve esas anlaşma üzerinde değişiklik yapabilir. Yönetim Kurulu 24 üyeden oluşur. Kurul, Guvernörler Kurulunca verilmiş yetkiler çerçevesinde Banka siyasetlerini uygular ve denetler. Başkan tarafından getirilen borçlanma ve kredi önerilerini inceler, bunları karara bağlar. Bütçeyi hazırlar, teknik yardımları belirler. Başkan, Yönetim Kurulu tarafından seçilir. Dünya Bankası Grubu içindeki tüm kuruluşların da başkanlığını yapar. Bankanın genel yönetiminden sorumludur ve IMF Başkanı ile aynı statüdedir.

Dünya Bankasının amaçları, şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, GYÜ'lerin kaynaklarının geliştirilmesini özendirme,

- ✓ Özel yabancı yatırımlara garanti vermek, krediye katılımında bulunmak yoluyla desteklemek, özel sermayenin yetersiz olduğu durumlarda kendi kaynaklarını kullanmak suretiyle destek sağlamak,
- ✓ Uluslararası ticareti geliştirmek, ödemeler dengesini sağlamak için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,
- ✓ Diğer kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenleyerek veya garanti ederek daha yararlı öncelikli alanlarda kullanılmasını sağlamak,
- ✓ Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun şartların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımlara yön vermek,

Dünya Bankasının bugün temel amacı gelişmiş ülkelerden GYÜ'lere mali imkanları yönlendirerek, GYÜ'lerin yaşam standartlarının artırılmasına yardımcı olmaktır. Dolayısıyla, IBRD, kuruluşundaki amaçlardan sadece bir tanesini günümüzde esas almıştır. Dünya Bankası açtığı kredilerin dışında teknik yardım da yapmaktadır. Bu yardımlar projelerin hazırlanması ve fizibilite raporlarından, kendi elemanlarını kullanarak danışma hizmetlerinin yürütülmesi ve eğitim programlarına kadar uzanır. Dünya Bankası her sektöre, bu arada tarım sektörüne de kredi açmaktadır. Tarım kesimi için en önemli dış kredi kaynağı Dünya Bankası'dır.

3.2.1.2.4 Uluslararası Para Fonu (IMF)

1944 yılında üye ülkelerin katılma paylarını ödeyerek kurdukları bir Birleşmiş Milletler organıdır. Amacı; uluslararası düzeyde parasal konularda işbirliği sağlamak, ülkelerin ulusal paralarının değerlerini korumak ve dengeye kavuşturmak için mali destek vermek, uluslararası ticaretin genişlemesini sağlamak için yabancı paralar arasında bir parite kurmak ve üyeler arasında para değişimini düzenleyici bir ödemeler sistemi geliştirmektir. IMF 1944'de Bretton Woods'ta toplanan kongre sonucunda kurulmuştur. Türkiye dahil 44 ülkenin katıldığı Bretton Woods Konferansı sonucunda, savaştan sonraki uluslararası para sisteminin esasları kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmış ve Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu olmak üzere dünya çapında iki büyük ve önemli mali kuruluş yaratılmıştır.

Fonun ana amaçlarına baktığımızda bu amaçlardan ilk ikisi, uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi ve uluslararası ticaretin genişletilmesi gibi genel niteliktedir. Fakat esas amaç üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını azaltmada onlara yardımcı olmaktır.

Bu amacı gerçekleştirebilmek için, dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımında bulunmakta, döviz kurlarında istikrarı teşvik etmekte, üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olmaktadır. IMF'nin gerçekleştirmek isteği bir diğer amaç da, dünya ticaretinin gelişimine zarar vermemek için cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasıdır. Özetle belirtmek gerekirse IMF, dış ödeme güçlüğü çeken üye ülkelere kredi açarak onların dış dengelerini sağlamaya yardımcı olur ve uluslararası para sisteminin dengeli bir şekilde işlemesine katkıda bulunur.

Uluslararası Para Fonu, benzer uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi üç organ tarafından yönetilir. Bunlar, Governörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Genel Direktörlüktür. Governörler Kurulu IMF'nin en yetkili organıdır. Governörler genellikle Maliye Bakanları veya Merkez Bankası Başkanlarıdır. Governörler Kurulu, yıllık raporu ve hesapları onaylar, başkanını ve her iki yılda bir atama dışında kalan Yönetim Kurulu üyelerini seçer. Yönetim Kurulu IMF'nin günlük işlerinin yürütülmesinden sorumlu daimi karar organıdır. Governörler Kurulunun devretmiş olduğu yetkilerinin bir kısmını kullanır. Genel Direktör veya IMF Başkanı Yönetim Kurulu tarafından beş yıllık dönem için atanır. Yönetim Kuruluna başkanlık eder fakat oy hakkı yoktur. Governörler Kurulu ve komite toplantılarına katılır. IMF'de tüm çalışanların başıdır.

Son yıllarda, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının (Dünya Bankası IBRD) gündeminde önemli yer tutan gelişme yolunda olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması politikaları çerçevesinde, diğer uluslararası kuruluşlara birlikte IMF de çaba harcamaya başlamıştır. Bu çerçevede IMF;

-Üye ülkelerde uygun makroekonomik ve yapısal politikalar uygulanmasını ve sürekli bir büyümenin sağlanmasını desteklemektedir,

-Üye ülkelerde uygulanan politika reformlarının sonuçlarının yoksul kesimler üzerinde muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi konusunda yardımcı olmaktadır,

-IMF programlarının yoksul kesim üzerinde olumsuz etkiler yapması durumunda reform programlarına sosyal güvenlik sisteminin dahil edilmesi konusunda üye ülkelere katkıda bulunmaktadır,

-Fon'un desteklediği programlar uygulansın veya uygulanmasın, üye ülkelerde sosyal güvencenin sağlanması konusunda teknik yardım sağlamaktadır.

IMF bir çeşit uluslararası banka olup, döviz satan ve değişik şekillerde ve koşullar altında ülkelere borç veren bir mali kuruluştur. Tarım kesimine doğrudan değil, dolaylı yardım eder. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte Türkiye, Arjantin ve Brezilya gibi ekonomik yönden sıkıntı çeken ülkelere açtığı kredilerle gündeme gelen IMF, aynı zamanda açılan kredilerin geri ödenmesi için ülke ekonomilerine müdahaleler de yapabilmektedir. Bu amaçla örneğin Türkiye’de 2001 ve 2002 yıllarında “Tütün” ve “Şeker” kanunları IMF tarafından istenmiştir. Bu kanunlar Türkiye kamuoyunu uzunca bir süre meşgul etmiştir. IMF ile yapılan anlaşmalar sadece tarım kesimini değil ekonominin birçok alanında kontrolün bu kuruluşça yapılması zorunluluğunu getirmiştir. Halen IMF’nin Türkiye ekonomisine ilişkin müdahaleleri dolaylı olarak devam etmektedir.

3.2.1.3 Tarımsal Ticaret İle İlgili Kuruluşlar

Bu kuruluşlar arasında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sonucu ortaya çıkan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı ve Uluslararası Para Fonu (IMF) sayılabilir. Bu kuruluşlardan en önemlisi Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’dür. DTÖ, özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra Dünya ticaretinin daha serbest yapılabilmesi için dış ticarete kurallar getirmiştir. Bu kurallar tarım ürünleri içinde geçerlidir. IMF’nin Dünya tarım ürünleri ticaretine direkt bir etkisi yoktur. Ancak IMF’nin kredi verdiği ve anlaşma yaptığı ülkelerin ekonomik faaliyetlerine doğrudan etki etmesi ülkelerin gerek iç gerekse dış tarımsal piyasalardan etkilenmesini sağlamaktadır.

3.2.1.3.1 Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Dünya’da bazı ülkeleri doğrudan, bazılarını da dolaylı olarak etkileyen 1.Dünya Savaşı, 1929 ekonomik krizi ve 2.Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkan ekonomideki küçülmeler, ülkeleri dış ticarete korumacı politikalar izlemeye yöneltmiştir. Korumacı politikaların izlenmesi ile ülkeler kendi ekonomilerini ithalat kotaları, yüksek gümrük vergileri ile korumaya çalışmışlardır. Bunun sonucu Dünya ülkeleri arasındaki dış ticarete daralmalar ve haksız rekabet koşullarının ortaya çıktığı görülmüştür. Bu kısıtlayıcı uygulamalardan oldukça rahatsız olan batılı sanayileşmiş ülkeler daralmanın önlenmesi ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesi için ABD’nin önderliğinde 1947 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını (General Agreement on Tariffs and Trade) imzalamışlardır. Bu anlaşmanın temel amacı dünya ticaretini serbestleştirmek için üye ülkeler arasında belirli aralıklarla yapılan çok yanlı görüşmelere dayanmaktadır. Görüşme tekniği ise “*karşılıklı ödün*” (reciprocity) ilkesidir. Şöyle ki, belirli

malların önemli ihracatçısı olan ülke veya ülke grupları ticari ortaklarına sattıkları mallarda gümrük indirimleri talep ederler. Bunun karşılığında karşı tarafa da, kendi mallarından ödümler verirler. Bu karşılıklı ödün ve talepler, ülkeler arasında dengeli bir pazarlık ortamı yaratmakta ve sonuçta her iki taraf da bir dizi mal için gümrük tarifelerinde indirim yapmayı kabul etmektedir. Gerçekte GATT görüşmelerinde bu pazarlıklar ABD ile AB veya Japonya gibi ülkeler veya ülke grupları arasında yapılmıyordu. Belli başlı ithalatçı ve ihracatçılar arasında sağlanan tarife uzlaşmaları daha sonra genel bir tarife anlaşmasıyla tüm üyelere yaygınlaştırılmıştır.

GATT kapsamında 1947-1993 yılları arasında sekiz yuvarlak masa toplantısı (round) yapılmıştır. Bu toplantıların sonuncusu olan Uruguay Round, Dünya tarihinde en uzun süren, en fazla ülkenin katıldığı ve en kapsamlı uluslararası pazarlık olarak nitelendirilmektedir. Uruguay Round 1986 yılında Uruguay'da Punta del Este kentinde yapılan Bakanlar Konferansı ile başlamış ve anlaşmaların sonuçlarını içeren Nihai Senet 1994 Nisan ayında Fas'ın Marakeş kentinde imzalanmıştır. Üye olan 125 ülke ve Avrupa Birliğinin akit (sözleşme) onay işlemleri tamamlandıktan sonra anlaşma, 1 Ocak 1995'te yürürlüğe girmiştir. 15 Aralık 2005'de Tonga'nın da katılımıyla 150 ülke WTO sözleşmesini imzalamıştır. Bir tarife sözleşmesi olan GATT, 1948 yılında yürürlüğe girmiş ve geçici olması öngörölmüşse de, günümüzde süreklilik kazanmıştır. Şöyle ki, GATT anlaşması 1.1.1995 tarihinden itibaren yerini sürekli bir kuruluş olan Dünya Ticaret Örgütüne (World Trade Organization) bırakmıştır. Dünya Ticaret Örgütü de GATT'ın gerçekleştirmek istediği amaçlar için çalışmaktadır. Genel olarak DTÖ'nün amaçları şunlardır.

-Dünyadaki bireylerin hayat standardını yükseltmek, istihdamı ve istikrarlı bir şekilde artan reel gelir ve gerçek talep hacmini sağlamak, mal ve hizmet üretim ve ticaretini geliştirmek, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine en uygun şekilde kullanımına olanak vermek, çevreyi korumak, farklı ekonomik seviyelerdeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmek,

-Gelişmekteki ülkelerin ve bunların arasında yer alan az gelişmiş olanların artan dünya ticaretinde ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile orantılı bir pay elde edebilmesini sağlamak,

-Karşılıklı çıkar esasına dayalı ve gümrük tarifeleri ile ticaretin karşılaştığı diğer engellerde önemli indirimler sağlayan ve uluslararası ticaret ilişkilerinde ayırmacılığı ortadan kaldıran anlaşmalar yapmak,

-Çok taraflı ticaret sisteminin ana ilkelerini korumak ve geliştirmek.

DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi Dünya ekonomisi sisteminin önemli bir kuruluşu olmuştur. DTÖ, bir çok üründe olduğu gibi tarım ürünlerinin dış ticaretinde de birtakım kuralların uygulanmasına çalışmaktadır.

Uruguay görüşmelerinden önce tarım ürünlerinde tarife indirimleri gündeme gelmemiş, bu ürünlerdeki tarifeler ve tarımsal sübvansiyonların azaltılması ve kaldırılması gibi konular ilk kez Uruguay görüşmelerinde tartışılmıştır. Tarım politikaları gereği yoğun sübvansiyonlar uygulayan AB ve ABD gibi ülkeler bunların devam etmesini istediklerinden görüşmeleri uzatmışlardır. Bu nedenle Uruguay Round 8 yıl gibi uzun bir süre devam etmiştir.

Uruguay toplantıları planlanandan 3 yıl daha uzun sürmüştür. Sonunda bir anlaşmaya ulaşılabilmiş ve tarımsal sübvansiyonların sınırlı ölçüde kaldırılması benimsenmiştir. Uruguay toplantılarında varılan anlaşma gereğince tarım ürünleri üzerindeki tarife dışı engeller gümrük tariflerine dönüştürülerek belirli bir takvime göre indirilmesine karar verilmiştir (Kalanlar, 2004).

Uruguay Round Nihai Senedinde yer alan Tarım Anlaşması pazara giriş, ihracat sübvansiyonlarının azaltılması, iç destekler, uyum hükmü ve sağlık önlemleri gibi konularda beş yeni kural getirmiştir. Uruguay Round'da belirlenen tarım anlaşması Gelişmiş ülkeler için 2000, gelişmekte olan ülkeler için 2004 yılına kadar geçerliliğini korumaktaydı.

Bu tarihlerden önce yeni bir anlaşmasının Dünya gündemine gelmesi gerekirken 2002'de düzenlenen "Doha Round" ticaret görüşmelerinde tarımda tarifelerin indirimi, sanayi mallarında ticaretin serbestleştirilmesi ve hizmetler sektöründe piyasaların açılmasında hemen hemen hiçbir ilerleme kaydedilmedi. Sadece bakanlar kendilerine karar vermek için 2006 yılı Nisan ayı sonuna kadar süre tanıdılar. Tarımsal mallarda ihracat teşviklerinin kaldırılması da 2013 yılı sonuna kaldı (Anonim, 2006). Dünya Ticaret Örgütünün küresel ticareti güçlendirmek için tarım, hizmetler ve mal piyasalarının dışa açılmasını hedefi, Doha görüşmeleri sonrasında Meksika'nın Cancun kentinde yapılan toplantılarda da uzlaşmanın olmaması sonucunu doğurmuştu. 2005 yılı Aralık ayında Hong-Kong'ta yapılan DTÖ konferansında Doha ticaret görüşmelerinin en önemli gündem maddeleri yine çözümsüz kaldı. Bu görüşmelerde tarım teşviklerinin 2013'e kadar kaldırılmasını, Dünyanın en fakir ülkelerine ihracat yardımı yapılmasını öngörmekteydi.

Doha müzakereleri 2006 yılında askıya alınmış bulunmaktadır. Bu durum siyasi anlamda Turun geleceğine ilişkin ciddi bir endişe yaratmıştır. Zira 2007 yılında yapılması gereken mutlak Bakanlar konferansı yapılamamıştır. Temel anlaşmazlıkların çözümü için önemli olan tarım ve tarım dışı ürünlerde pazara giriş alarında “modaliteler” konusunda özellikle 2007 yılı içinde çalışmalar teknik düzeyde devam etmiş ve Şubat 2008 taslak modaliteleri ortaya konulmuştur. Temmuz 2008’de Tura devam edebilmek için yapılan mini Bakanlar zirvesinde de bu kez özellikle GYÜ’lerin üzerinde durduğu hassas tarım ürünlerinde korunma ve özel korunma mekanizmaları (special safeguard mechanism) konusunda bir anlaşmaya varılmaması sonucu Temmuz-2008 paketi olarak bilinen bu girişimden de sonuç alınamamıştır (Akman, 2008)

Tarım ürünlerinde yeni bir anlaşma yapılamaması ve uzlaşma olmaması nedeniyle halen Uruguay Round sonunda geçerli olan ilkelerden oluşturulan tarım anlaşması geçerliliğini ana hatlarıyla korumaktadır.

1-Pazara giriş: GATT anlaşmasını imzalayan ülkelerin tamamı prelevman, asgari fiyat ya da kota gibi tarife dışı engelleri sabit gümrük tarifelerine dönüştürmeyi kabul etmişlerdir. Tarifeler ise 1986-88 dönemi baz alınarak, gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde (1995-2000) %36, gelişmekte olan ülkelerde 10 yıl içerisinde (1995-2005) % 24 oranında düşürülmüştür. Bu indirim her ürün için gelişmiş ülkelerde en az %15, gelişmekte olan ülkelerde %10 olarak uygulanmıştır. Az gelişmiş ülkelerin gümrük tarifelerini aşağı çekme zorunlulukları yoktur.

İthalatı gümrük tarifelerine konu olan temel tarım ürünlerinde, Tarım Anlaşması’nın yürürlüğe girdiği ilk yılda 1986-88 dönemi baz alınarak iç tüketimin % 3’ü, 6 yıl sonunda ise % 5’i oranında ithalat zorunluluğu getirilmektedir. Asgari ithalat oranı gelişmekte olan ülkeler için 10 yıl sonunda % 4 olarak kabul edilmiştir. 13-18 Aralık 2005’de Hong Kong’da gerçekleştirilen WTO Bakanlar Konferansı toplantısında pazara giriş konusunda tarife indirimlerinin süreceği anlaşılmıştır. Ünelere göre özel korunma ve özel tarifeler uygulama olanaklarının oluşabileceği görüşmelerden anlaşılmaktadır.

2-İhracat Sübvansiyonları: 1986-1990 dönemi esas alınarak, 6 yıl içinde ihracat sübvansiyonları değer olarak %36 oranında, sübvansiyonlu ihracat ise her ürün için miktar olarak %21 oranında azaltılacaktır. Gelişmekte olan ülkeler için 10 yıllık bir süre zarfında bu oranlar % 24 ve %14 olacaktır. İhracat kredileri veya gıda yardımına dönük sübvansiyonların çoğu, azaltılması gereken sübvansiyonlar kapsamı dışında tutulmuştur. Şimdiye kadar ihracatlarına sübvansiyon uygulanmamış olan ürünlerin ihracatlarına bundan sonra da

sübvansiyon uygulanmayacaktır.13-18 Aralık 2005’de Hong Kong’da gerçekleştirilen WTO Bakanlar Konferansı toplantısında ihracat sübvansiyonlarının Nisan 2006 ile birlikte kaldırılması kararlaştırılmış, ancak uygulama başlatılamamıştır.

3-İç Destekler: Tarımsal üretime sağlanan tüm iç destekler, 1986-88 dönemi esas alınarak, gelişmiş ülkelerde 6 yılda %20, gelişmekte olan ülkelerde 10 yılda %13.3 oranında azaltılacaktır. Ürün esasına göre iç desteğe, üretim değerinin gelişmiş ülkelerde %5’ini, gelişmekte olan ülkelerde %10’unu geçmeyecek şekilde izin verilmektedir. İç desteklerin hesaplanması temelde referans fiyatı denilen Dünya fiyatı ile iç piyasadaki fiyat arasındaki farkın üretim miktarıyla çarpımına dayanan “Toplu Destek Ölçümü”ne dayanmaktadır. İç desteklerin sınıflandırılması renklerle belirlenmiştir. Fiyat ve ticareti bozucu etkisi minimal olan, kırsal gelişme, AR-GE, altyapı harcamaları gibi harcamalar YEŞİL kutuya girmektedir ve serbesttir. MAVİ kutunun esasını sabit alan, verim ve hayvan sayısına bağlı olan üretimden kısmen bağımsız olan ödemeler teşkil etmektedir. İndirim yapılması gerekmemektedir. Anlaşmaya konulan “sulh hükmü” nedeniyle bu tür destekleri uygulayan ülkeler hakkında soruşturma açılmaz. Fiyat ve ticarete doğrudan etki yapan önlemler KIRMIZI kutuya girmektedir. İndirim yapılması zorunludur (Çakmak ve ark., 1999). “Yeşil kutu” önlemleri denilen ve araştırma, hastalıklarla mücadele, alt yapı yatırımları, gıda yardımları, yapısal uyum programları, bölgesel yardım ve çevre koruma pogramları için yapılan harcamalar indirim taahhütlerinin dışında tutulmaktadır. Yine, üreticilere çeşitli nedenlerden dolayı yapılan yardımlar (üretimi sınırlamak için nadasa bırakanlara yapılan ödemeler) da aynı şekilde iç desteklerin azaltılması kuralı dışında tutulmaktadır. 13-18 Aralık 2005’de Hong Kong’da gerçekleştirilen WTO Bakanlar Konferansı toplantısında toplam destekleme ölçümünde ticareti bozucu iç desteklerde yapılacak toplam indirimlerin tarımlarında oransal olarak en fazla destekleme yapan AB ve daha sonra destek yapan ABD ve Japonya ile bunlardan daha az destekleme yapan Gelişmekte Olan Ülkeler için ayrı ayrı belirleneceği kararlaştırılmıştır.

4-Uyum Hükmü: Ticari ilişkide bulunan ülkelerin ekonomilerine zarar vermeyen ve ticareti çarpıtıcı etkisi çok sınırlı olan, ancak “yeşil kategori” önlemler sınıfında olmayan iç destekler ile ihracat sübvansiyonları 9 yıl süre ile uygulanabilirler. Hong Kong’da gerçekleştirilen WTO Bakanlar Konferansı toplantısında alınan kararlara göre deniminis denilen yani tarımsal üretim değerinin %10’undan fazla destek verilmemesi” konusunda Gelişmekte Olan Ülkeler’in herhangi bir indirime gitmemelerine karar verilmiştir.

5-Sağlık Önlemleri : Bu kural, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili ölçülerin hangi koşullarda ve nasıl kullanılacağını belirlemeye çalışmaktadır. Amaç bu alandaki çeşitli ölçüleri bilimsel bir temele oturtmak, ticareti keyfi bir biçimde engelleyen niteliklerden arındırmak ve ülkeler arasında ayırım yapmadan uygulanmasını sağlamaktır.

Uruguay Anlaşması sonucu tüm üye ülkeler imzaladıkları nihai senet ile Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasını kabul etmişlerdir. Kısa adı DTÖ (WTO) olan bu örgüt 1 Temmuz 1995 tarihinde çalışmaya başlayarak, GATT'ın Cenevre'de bulunan sekreteryaşının yerine geçmiştir. Örgüt, Uruguay'dan önce uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ile ilgili tüm anlaşmaları (GATT dahil) devralmakta ve Uruguay Sözleşmesi'nin uygulanması ile ilgili denetim ve gözetim görevlerini üstlenmektedir. Dünya Ticaret Örgütü içerisinde oluşturulacak Tarım Komitesi yukarıda adı geçen kuralların uygulanmasını denetleyecektir.

DTÖ anlaşması Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve uluslararası ticaretin disipline edilmesi ile ilgili bir anlaşma olup 1980'lerden sonra Dünya ticaretinde görülen daralmanın bu anlaşma ile önleneceği ve bunun sonucunda dış ticarete karşılıklı güvenin sağlanacağı umut edilmektedir. DTÖ anlaşmasıyla Dünya'da tam bir serbest ticaretten söz edebilmek için daha uzun yıllara gerek olduğu söylenebilir. Çünkü herşeyden önce tarife dışı engeller (kota, ithalat yasakları, fark giderici vergiler vb.) çok yüksek oranlarla gümrük vergilerine dönüşmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği'nde *prelevman* (telafi edici vergi) gibi tarife dışı engeller, Topluluğa 1986-1988 döneminde dış ülkelere ürün girişinde baz kabul edilen “*eşik fiyatları*” ile aynı dönemin Dünya piyasa fiyatları farkına göre hesaplanarak %150 ile %300 arasında değişen gümrük vergilerine dönüştürülmüştür. Birçok Dünya ülkesi DTÖ kurallarını kendi ekonomilerine zarar vermeyecek şekilde yeniden düzenlemiştir.

Türkiye DTÖ sınıflamasında gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelere tanınan ayrıcalıklardan yararlanabilecek durumdadır. Bu arada gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonlarını azaltmaları, gümrük vergilerini indirmeleri ve iç desteklerini kısımları sonucunda, Türk tarım ürünlerinin dış pazarlardaki rekabeti açısından kazanımların elde edilebilmesi de mümkündür (Acar, 2006). Doha görüşmelerinin ardından yapılan bir dizi görüşmeler sonucunda 2 Ağustos 2004 tarihinde bir ölçüde anlaşmaya varılan “Tarım Çerçeve Anlaşması”nın Türkiye’yi olumlu ya da olumsuz ne yönde etkilemesinin genel değerlendirmesi *iç destekler, pazara giriş ve ihracat teşvikleri* açısından aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir.

İç destekler, bilindiği üzere kırmızı, mavi ve yeşil olmak üzere 3 grupta incelenmekteydi. *Kırmızı kutu destekleri* yasaklanan ve zaman içinde tamamen ortadan kaldırılması gereken desteklerden oluşmaktaydı. Türkiye 2001'den sonra destekleme ödemelerinin neredeyse tamamını DGD adı altında toplamıştır. Kırmızı kutu kapsamına giren girdi destekleri, fiyat destekleri, primler, toplam destek bütçesi içinde çok az bir bütçe oluşturduğundan kırmızı kutu destekleri için öngörülen % 10'luk istisnanın Türkiye'yi etkilemeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak asgari destek (de minimis) istisnasının % 10'unun altına çekilmesi halinde, prim desteği verilen pamuk, ayçiçeği, soya gibi ürünlerde sorunlar görülebilir. *Mavi kutu destekleri*, indirim dışında tutulan istisnai destekleri içeren üretim veya verimle ilişkili olmayan alan ve kalite kriterlerine dayanan destekleri oluşturmaktadır. Bu nedenle tarım çerçeve anlaşmasında mavi kutu destekleri için üretim değerinin % 5'ini geçmemesi şeklinde bir azaltma söz konusudur. Türkiye'de bu gruba giren destekler parasal değer olarak çok az bir meblağ oluşturduğundan Türkiye için bir sorun görünmemektedir.

Yeşil kutu destekleri ise indirime tutulmayan destekler olduğundan yine Türkiye için bir sorun görünmemektedir.

Pazara giriş, olarak da anılan tarım ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinde indirim konusunda ise gelişmekte olan ülkelere tanınan ayrıcalıklardan Türkiye'nin de yararlanması sözkonusudur. Bunun yanında özel ürün tespiti yoluyla, hayvansal ürünler başta olmak üzere, bölgesel kalkınma ve gıda güvencesi açısından önem taşıyan tarım ürünleri için ayrıcalıklı muameleden yararlanmak mümkün görünmektedir (Acar, 2006).İhracat teşvikleri açısından bakıldığında yine Türkiye avantajlı bir konumdadır.

3.2.1.3.2 BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)

Birleşmiş Milletlerin Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Genel Kurula bağlı daimi bir organ olarak Dünya ticaretini, bu arada az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önem taşıyan tarım ürünleri ticaretini düzenlemek ve bu ülkelerin uluslararası ticarete katkılarını artırmak amacıyla çalışmalar yapar. UNCTAD genelde, ekonomik kalkınmanın sağlanması için gerekli önlemlerinin görüşüldüğü, formüle edilip uygulanmaya çalışıldığı bir uluslararası forum olarak görev yapmaktadır.

4. ULUSLAR ARASI TARIMSAL KURULUŞLAR ve TÜRKİYE TARIMI

Dünyada uluslararası ticaretin genişlemesinin de etkisiyle bir takım yeni *uluslar arası organizasyonlar oluşturma* ihtiyacı da doğmuştur. Adına küreselleşmede denilen yeni yaklaşım ile uluslararası düzeydeki kurumsal yapılanmalar daha da ön plana çıkmıştır. Bu kuruluşlar IMF, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Bankası gibi Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde kurulmuş örgütlerdir. Belirtilen üç önemli kuruluş dünyada küreselleşme sürecinde büyük roller üstlenmiş durumdadırlar. Çünkü küreselleşme ile malların, hizmetlerin ve sermayenin küresel düzeyde dolaşması beklenmektedir. Bu kapsamda tarım ürünleri de yer almakta ve gelişmelerden etkilenmektedir. Bu kurumların dışında Türkiye'nin 1960'lı yılların başından beri entegre olmaya çalıştığı ve günümüzde 28 ülkenin bir arada ortak bir tarım politikası izlediği AB gerçeğidir. Türkiye AB'ne tam üye olmak üzere başvurmuştur. AB ülkelerinde uygulanan tüm politikalara uyum sağladığı sürece Türkiye AB'ne tam üye olabilecektir.

Bu bölümde IMF, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği politikalarının Türk tarımına olası etkileri ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

4.1 IMF (Uluslararası Para Fonu)

1930'larda *dünya ekonomik krizinin* yarattığı sorunlarla birlikte ortaya çıkmıştır. *Paranın değerini* koruyabilecek bir üst kurum oluşturmak, *ticaretin uyumlu* bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak ve *döviz kurunun istikrarını* sağlamak amacıyla kurulmuştur.

1973 Dünya petrol krizinden sonra Dünya Bankası ile birlikte *az gelişmiş ülkelere yönelik yapısal uyum programları* ile projeler yürütülmeye başlanmıştır. Geline nokta ise; *IMF'nin etkinliği* ve ülkeler üzerindeki yaptırım gücü *küreselleşme gücü* ile artmış ve bu güç, sistemin işleyebilmesi için *zorunlu bir seçenek* olarak belirlemiştir (Sayın ve ark., 2006).

IMF'nin anlaşmalı ülkelerle olan ilişkileri, genelde istikrar paketleri ve/veya yapısal uyum programlarının önerilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan *istikrar paketleri*; *acil müdahale* gerektiren durumlarda *kısa vadeli* çözümlere yönelik olarak uygulanmaktadır. Öte yandan *yapısal uyum programları* ise ekonomik büyümeyi engelleyen *yapısal sorunların* çözümü amaçlamakta ve *daha uzun* bir vadeyi kapsamaktadır. Belirtilen programların uygulanmasında IMF, *denetleme rolü* üstlenmekte ve *Dünya Bankası* ile sıkı bir işbirliğine gidilmektedir. Yardım talep eden ülkeyle *programın çerçevesi* görüşülmekte, *ödeme takvimleri* belirlenmekte ve ilgili ülkeden en üst düzeyde olmak üzere programa ilişkin *niyet mektupları ve taahhütler* istenmektedir.

Türkiye, IMF'ye 1947 yılında üye olmuş ve günümüze kadar çeşitli tarihlerde stand-by anlaşmaları yapılmıştır. Ancak günümüzdeki son uygulama *Aralık 1999'da* yapılan anlaşmaya dayanmakta olup *tarım* da bu kapsamda yer almaktadır. IMF ile yapılan bu anlaşma 2010 yılı başında bitmiştir.

4.1.1 IMF ve Türk Tarımı İlişkileri

Ekonomik istikrar önlemleri kapsamında tarıma yer verilmesinin temelinde *desteklemelerin devlete olan mali yükünün arttığı görüşü* yatmaktadır. Dolayısıyla tarımda yeniden yapılanmaya gitmek gerekli görülmektedir. Nitekim IMF anlaşmalı son programa göre, Türk tarımında yeniden yapılanmaya aşağıda sıralanmış olan yaklaşımlar nedeniyle gidilmesi gerektiği belirtilmektedir:

- Uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları, fakir çiftçilere destek sağlamanın *en düşük maliyetli yöntemi* değildir.
- Yapılan uygulama, piyasadaki *fiyat sinyallerini* bozmakta ve *kaynak dağılımını* kötü etkilemektedir.
- Mevcut destekleme yapısı ile *serbest piyasa* ekonomisine geçiş engellenmektedir.
- Desteklemelerdeki *karar verme mekanizmasının çokluğu* sağlıklı politikalar oluşturmaya olanak vermemektedir.
- Sadece *rekabet gücü yüksek ürünler* desteklenmemekte, yelpaze geniş tutulmaktadır.

Yani mevcut desteklemelerden yararlanmada ürün ayrımına gidilmemektedir.

Programda tarıma yönelik düzenlemeler *Yapısal Önlemler* bölümünde yer almaktadır. Üstelik *acil olarak yerine getirilmesi gerekli düzenlemeler* bölümünde de tarımla ilgili konulara yer verilmekte ve bu kapsamda;

- *Fonların* kapatılması,
- *Tütün ve Şeker Kanunu* çıkarılması ile
- *Görev zararlarına* ilişkin düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir.

Böylece; *serbest piyasa ekonomisine geçiş, rekabet gücü yüksek ürünlerin desteklenmesi ve desteklemenin Hazineye yük olmaktan çıkarılması* amaçlanmaktadır.

Nitekim programın tarımla ilgili taahhütler bölümünde ise;

- *Destekleme uygulamalarının* safhalar halinde ortadan kaldırılması ve fakir çiftçileri hedef alan *DGD sistemi* ile değiştirilmesi,
- Destekleme politikalarının *bütçe ve tüketiciler* üzerindeki yükünün azaltılması,
- Devletin *tarımsal üretim* ile *tarımsal sanayi üretiminde* doğrudan müdahaleden çekilmesi ve sektördeki devlet varlıklarının *özelleştirilmesi*,

□ Tarıma ayrılan *kamu kaynaklarının (planlı ve ani bir şekilde)* kısılması öngörülmektedir.

Diğer konular da dahil olmak üzere programın bütününde tarımı ilgilendiren konuların ele alınma şekli ve hedeflere ulaşmada kullanılacak başlıca araçlar Çizelge-1’de belirtilmektedir.

Çizelge 4.1 IMF Programı Kapsamında Başlıca Tarım Düzenlemeleri

PROGRAMDA ÖNGÖRÜLEN BAŞLICA ARAÇLAR			
A) Fiyatlar	B) Destekleme Alımlarında Fiziki Sınırlamalar	C) Özelleştirme	D) Mali Destek Sınırlamaları
*Alım fiyatlarının enflasyona endekslenmesi *Buğday fiyatlarının borsaya uyumu *TMO satış fiyatlarının maliyeti karşılaması	*Şekerpancarı kotalarının belirlenmesi *Tütünde destekleme alımına son verilmesi *TMO stoklarının azaltılması	*Devletin tarımsal üretim ve pazarlamada etkisinin azaltılması *TSKB tesislerinin özelleştirilmesi *TŞFAŞ’ın özelleştirilmesi *TEKEL ve ÇAYKUR’un özelleştirilmesi *TCZB özelleştirilsin	*Gübre, ilaç ve kredi sübvansiyonlarına son verilsin *Et/süt teşvik primine son verilsin *Yağlı tohum vd. için sınırlı prim *Fonların kaldırılması *TSKB’ne mali yardıma son *Tarım Kredi Kooperatiflerine ucuz krediye son verilsin.

Öngörülen araçların kullanımını ile;

□ Girdi piyasasında; devletin *ucuz tarımsal girdi sağlama (girdi sübvansiyonu)* politikalarından vazgeçmesi ve

□ Çıktı Piyasasında da; devletin *yüksek fiyatlı destekleme alım* politikasından vazgeçerek alım yapılan *ürün sayısının* sınırlandırılması beklenmektedir.

Gelinen noktada, Türk tarımına yönelik desteklemeler kapsamında herhangi bir uygulamanın olup olmadığı akla gelmektedir. Çünkü özellikle diğer desteklemeler alternatif

olarak gösterilen DGD uygulaması ile sanki bütün desteklemelerin kaldırılmış olduğu düşünülmektedir. Ancak durum böyle değildir. Program büyük çoğunlukla bitkisel üretim faaliyetini konu edinmektedir. Buna karşın ülkede;

- Doğrudan desteklemelere yönelim teşvik edilmekte,
- Prim ve yardım uygulamalarına ise izin verilmektedir. Bu nedenle de,
- Hayvancılık destekleri ile
- Prim ve Yardım uygulamalarına devam edilmekte ve
- Sınırlı sayıda da olsa *hububat alımı* yapılmaktadır.

Günümüze kadar program kapsamında Türkiye’de yapılanlara bakıldığında aşağıdaki saptamalara ulaşıldığı görülmektedir. Buna göre;

- Girdi sübvansiyonu ve *destekleme alımı* sınırlandı,
- KİT’ler *özelleştirilmeye* hazırlandı,
- Doğrudan *gelir desteği*, prim ve yardımına geçildi,
- Hazineye olan parasal yük hafifledi (!!!) IMF alacağını garantiledi.

Öte yandan ÜRETİCİ;

- Pazar sorununu çözemedi,
- Dış kaynaklı ve *yüksek fiyatlı girdi* nedeniyle üretime gönüllü olamadı,
- Tarım dışı gelir olanaklarına yöneldi,
- Kredi borçları nedeniyle arazi ve traktörünü riske attı,
- Güven duygusunu sorguladı, *gelecekte* endişelendi,
- Kendi hatalarını sorguladı.

4.1.2 IMF’nin Türkiye Tarımı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Tarıma yönelik düzenlemeler *yapısal özellikte olmayıp*, çoğunlukla *destekleme politikalarını* konu almaktadır.

Konunun sadece *ekonomik boyutları* ele alınmakta, sosyal yönler ihmal edilmektedir.

Kararların oluşturulmasında *üretici örgütleri* devre dışıdır. Ortak bir konsensüsten ziyade bir *dayatma* ön plandadır.

Çok *kapsamlı*, altyapısı oluşturulmamış ve *çok hızlı* işleyen bir süreç izlenmekte olup, endişeler uyandırmaktadır.

Ekonomik önlemlerin üreticiden kaybettirdiğine karşılık sunulan *alternatifin geleceği* belirsizdir.

Ürün ve girdi piyasalarında *üretici etkinliği* yetersiz olup, serbest piyasa koşullarına

uyum zaman istemektedir.

□ Uzun vadeli, etkin ve ülke koşullarına uygun *ulusal tarım politikası* oluşturma gereği bulunmaktadır.

□ Tarımda yapısal sorunların çözümü *sosyal yapının* da dikkate alınmasıyla olanaklıdır.

□ AB ve ABD’de *desteklemelerin daha da arttırılması* Türk çiftçilerinin dikkatinden kaçmamaktadır.

□ Nitekim en kısa sürede *eski destekleme yöntemlerine* yeniden dönüleceği düşünülmektedir. Ancak Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu olumsuz koşullar, Türkiye tarımında yeterli destekleme politikasının izlenememesine yol açmaktadır. Kısacası tarımsal desteklemelere ayrılması gereken kaynaklar iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmaktadır.

4.2 Dünya Ticaret Örgütünün Türkiye Tarımına Etkileri

ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkeler, 2. Dünya Savaşı sonrasında tarımsal üretimi hızla arttıran tarım politikaları sayesinde büyük miktarlarda tarım ürünü ihraç edebilecek bir konuma geldiler. Bu politikalar 1980’lere kadar az çok üreticiyi de koruyacak şekilde fiyatları desteklemeyi de öngörüyor ve fiyatların belli bir eşiğin altına inmesini önliyordu. Bu amaçla üretim kotaları da uygulanmakta idi. Ancak özellikle 1980’lerden sonra desteğin yönü değişmeye başladı. Seksenli yılların sonrasındaki özel sektörün hâkimiyetindeki değişimler çok daha fazla merkezileşmiş ve çok sıkı bir şekilde kontrol altında olan bir gıda sistemine doğru oldu. Gerek yerel toplumlar gerekse gelişmekte olan ülkeler kendilerini kısıvrak yakalanmış hissetmeye başladılar. Murphy (2009) moda olan “serbest ticaret” sloganının semt pazarı imajı ile desteklendiğini ileri sürmektedir:

“Birçok satıcı ve alıcının geldiği, sebze ve meyve satılan semt pazarlarında her şey herkesin gözü önünde olmaktadır ve “serbest piyasa” bu imajdan güç almaktadır. Serbest piyasa bütün dünyayı bir pazar yapma iddiasındadır. Ancak gerçek böyle değildir. Arjantin, Brezilya ve ABD çiftçilerinin soyalarını getirip en fazla fiyat verene mallarını verecekleri bir küresel pazar yoktur. Bu çiftçiler için gerçek ürünlerini satabilecekleri, çiftliklerinin yanında tek bir alıcı olduğudur. En fazla iki alıcı olabilir. Ürünleri kalite kontrollerine tabi tutulacaktır. Sağlık kontrolleri ve politik kaprisler söz konusudur. Küçük çiftçilerin durumu daha da beterdir. Kötü yollar, yetersiz depolama olanakları, dengesiz arazi dağılımı, kötü yasalar,

dengesiz pazar güçleri, zayıf yerel ve ulusal kurumlar hepsi ticareti etkiler ve hiç biri serbest değildir.

Gerek ABD gerekse Avrupa Birliği 1947’de imzaladıkları GATT anlaşmasında tarımı dışarıda tutmuşlardı. Tarımı ticaretin dışında tutma Uruguay Turu denilen görüşmelerde sona ermeye başladı. En son olarak 1994’de Fas’ın Marakeş toplantısında devletler bir dizi anlaşmalar imzaladılar. Bunlardan en önemlileri Tarım Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) kurulması idi. Tarım anlaşmasında yapılmak istenen, etkin olmadığı iddia edilen üreticilere yardımların kesilmesi, yüksek gümrük vergileri içeren tarife duvarlarının yıkılması, devlet tarafından kontrol edilen gıda stoklarına son verilmesi, dünya tarımsal pazarlarının serbestleştirilmesi olarak ilan edildi. Bu sayede tarımsal metaların fiyatları yükselecekti. Kuralsızlaştırılmış pazarlardaki çiftçiler için bunun iyi olacağı söyleniyordu. Aynı zamanda keskin rekabet tarafından yaratılacak olan verimlilik sayesinde tüketiciler de daha az ödeyeceklerdi. En yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerde belirli ürünlerin yoğunlaştırılması, özel şirketlerin ürünlerin nerede üretip, nerede ihtiyaç duyacakları sorununu çok iyi yönetecek olmaları, devletin bugüne kadar yaptığı gereksiz harcamaların kesilmesi sayesinde çevresel verimlilikler de yükselecekti. Hatta dünya pazarlarında rekabet edemeyip kaybedecek olanlar bile gerçekleşecek ekonomik kalkınma sayesinde kentlerde veya tarım dışı sektörlerde iş bulacaklardı. Böylelikle herkes sonunda kazanmış olacaktı. Uruguay Turu serbest ticaret vizyonunu gerçekleştirmeye yardımcı olacaktı. ABD, Avrupa Birliği ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkelerin tarım alanındaki harcamaları kontrol edilecek, böylelikle gelişmekte olan ülkeler ucuz tarım ürünleri üreticileri olarak bu karşılaştırmalı üstünlüğü kullanacaklardı. Halbuki gerçekler hayallerden tamamen farklı yönde gelişti. Kalkınmış ülkelerin tarım programlarındaki harcamaların azalması konusunda anlaşmanın hiçbir etkisi olmadı. Bu programlar birçok çiftçiyi ve tarıma dayalı sanayi doğrudan veya dolaylı olarak desteklemeye devam etti. Tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülmesi olağandışı yeni tarifeler yarattı. Örneğin bazı kalkınmış ülkelerde süt ve ürünleri ithalatında böyle oldu. Dünya Bankası, OECD ve diğer bazı kuruluşlar tarafından daha önce söylenmiş olan iyimser sözler anlaşma imzalandıktan sonra hızlıca ve dramatik ölçülerde geri alındı. Uruguay Turu’nun tamamlanmasından önce Dünya Bankası ve OECD’nin ortak bir çalışmasında müjdelenen kazançlar 250 milyar dolar olarak ileri sürülmüş iken, 1995’de Dünya Bankası ancak 40 ile 60 milyar dolar kazanç olacağını söyledi. ABD tarımsal harcamalarda yapacağı kesintilerde anlaşmanın ilk yılı olan 1995’de zaten ulaşılmış olduğu düzeyi beş yıllık bir sürede gerçekleştireceğini belirtti. Diğer taraftan uygulama problemleri

de vardı. Birçok gelişmiş ülke düzeltmeleri gereken ticareti bozucu davranışları olmadığını düşündü. Anlaşmada eğer en az gelişmiş ülkeler ve net olarak gıda ithal eden gelişmekte olan ülkelerde gıda fiyatları aşırı derecede artarsa fonlar sağlanacağı kararlaştırılmıştı. Ancak 1995 ve 1996'da gıda fiyatları tırmanarak bu ülkelerin gıda ithalat faturasını %40 arttırdığında bu karar uygulanmadı. IMF anlaşmanın bu probleme yol açamayacağını, çok yeni olduğunu söyledi. Gelişmiş ülkeler pamuk ve şeker gibi ürünlerde destekleri azaltmadılar ve bunları üreterek ihraç eden gelişmekte olan ülkeler başarısız oldular.”

“Kalkınmakta olan ülkeler Tarım Anlaşmasını imzalayarak; kendi pazarlarını açmayı kabul ederken, büyük tarımsal süper güçlerin desteklenmiş tarımsal üretimlerine dayalı sistemlerini pekiştirdiklerini, bunların büyük üretim fazlalarını damplinglerle kendi pazarlarına süreceklərini, böylelikle kendi küçük üreticilere dayalı tarımlarını tahrip edeceklerini anladılar. İstatistikler bunu kanıtlamaktadır: OECD ülkelerinde tarım destekleri düzeyi Dünya Ticaret Örgütü doğduğunda 1995'de 182 milyar dolar iken, 1997'de 280 milyar dolara, 1998'de 362 milyar dolara yükseldi.“ (Bello, 2002, s. 72)

Uluslararası Tarım Anlaşmasından sonra destekler özellikle ABD'de üretimden yavaş yavaş koparılmaya ve prim şeklinde verilmeye başlandı. Bu 1996 Amerikan Tarım Kanunu ile çok belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Avrupa Birliğinde ise çok belirgin şekildeki politika değişikliği, 1992'de yapılmış olan McSharry reformlarını kuvvetlendirecek tarzda Gündem 2000 ve 2003 yılındaki Ortak Tarım Politikası reformları ile yapıldı. Piyasada fiyatlara doğrudan müdahale etmek yerine gelir desteği politikasına geçildi. 1980'lerden sonra özellikle ABD'de çiftçi eline geçen fiyatlarda büyük bir çöküş yaşanmış ve özellikle bu dönemde büyük gıda şirketleri oligopol piyasa yapısını kurmuşlardı. Örneğin 2005 yılında en büyük dört firmanın ABD piyasasındaki payları sığır eti paketlemede % 83,5, domuz eti paketlemede % 64, piliç eti üretiminde % 56, un üretiminde % 63, perakende gıdada % 46, ethanol üretiminde (otomobil yakıtı için alkol) % 41, hayvan yeminde % 34 idi: (Food and Water Watch, 2007)

Yoğunlaşmanın tüm dünyada da arttığı aşağıdaki çizelgede izlenmektedir. Örneğin dünyanın en büyük on tarım ilacı şirketi pazarın %89'una sahiptir. Daha da ilginç olanı belli başlı şirketlerin bu alanların bir çoğunda aynı anda faaliyet göstermekte olmalarıdır. Örneğin tohum ve tarım ilacı pazarındaki ilk onda bulunan şirketlerden dördü aynı firmalardır. (Özkaya, T.2007) Bu şirketlerden bazıları biyoteknoloji, gıda işleme, tarım ürünleri taşıma ve ticareti alanlarında da bulunmaktadır.

Buğdayını satmak isteyen bir Amerikan çiftçisi karşısında pratik olarak çoğu durumlarda tek bir firma bulmaktadır. Böylece firmalar istediği fiyattan ürünü alabilme gücünü elde etmektedir. Özellikle 1996 Amerikan Tarım Kanunu (The Farm Bill) ile daha önceki destek politikaları tamamen kaldırıldı. Bu kanun öncesi stoklar veya ekim dışı bırakmalar sayesinde (örneğin buğday üretiminin fazla olduğu durumlarda ekmeyenlere prim verilmesi yoluyla) üreticinin fiyatlar üzerindeki hâkimiyeti kısmen sağlanabiliyordu. Bu kanun ise çiftçiyi tamamen korunmasız bırakmış oldu. ABD’de her ne kadar bir çok ürün için taban fiyatları devam ettiriliyorsa da bu, geçerli pazar fiyatlarının ve çiftçinin maliyetin altında kalacak şekilde oluşturuluyordu. Çiftçilerin, maliyetinin altında ürün sattıktan sonra devletin verdiği ve şüphesiz vergi mükelleflerince karşılanan primlerini aldıklarında küçük kâr marjları ile üretimi sürdürebilmeleri sağlanmış oluyordu. Büyük gıda firmaları ise maliyetin altında aldıkları bu ürünleri ihraç ederek veya iç piyasaya işleyerek veya ham olarak sattıklarında muazzam düzeylerde kârlar elde etmiş bulunuyorlardı. İhraç edilen ürünlerin çoğu dampingle satılmaya başlandı. Damping, ürünlerin üretim maliyetlerinin altında yurtdışına satılması anlamına gelir. Örneğin bir bushel mısır ABD’de 2 dolar maliyetle üretilebilirken, hububat firmalarınca yurtdışına 2 dolara satılıyorsa yurtiçi fiyatlar 2 dolar bile olsa bu olay damping olarak isimlendirilir. 2003 yılında ABD’den ihraç edilen bazı ürünlerde damping oranları pamukta % 47, buğdayda %28, mısırdaki %10, pirinçte %26 idi. (Institute for Agriculture and Trade Policy, 2005) Bu oranların daha sonraki yıllarda tam olarak hesaplanamadığı bildirilmektedir. Murphy (2009) şirketlerin taşıma maliyetleri gibi bazı verileri vermek istemediğini, son yıllarda bir ara yükselen ürün fiyatlarının damping düzeyini azaltmış veya ortadan kaldırmış da olabileceğini, ancak yükselen girdi fiyatları dikkate alındığında dampingin hala yüksek olabileceğini belirtmektedir.

Bu tarım politikaları nedeniyle gelişmekte ve geri kalmış ülkelerde tarım üreticileri rekabet edemiyorlar ve ülkeleri bu ürünleri ithal etmek zorunda kalıyorlar. İthalatı kolaylaştırmak için ise Dünya Ticaret Örgütü kararları veya IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile gümrük vergileri düşürülmekte ve bu alanlarda çalışan devlet kuruluşları özelleştirilmektedir.

Damping uluslararası hukuka aykırıdır. Dünya Ticaret Örgütü GATT anlaşmasının 6. maddesi dampingi yasaklayacak kurallar içermektedir. Ancak kuralların pratikte küçük ve yoksul ülkeler tarafından haklarını savunmak için uygulanması gayet zordur. Dampingle Türkiye dahil gelişmekte olan ülkelerin çiftçilerini tarım dışına itmiştir. Dünya gıda

üretimini ancak %10-15 arası dış ticarete konu olmakta iken, uluslararası tarım anlaşmasında adeta bütün tarımsal üretim uluslararası ticarete konu oluyormuşçasına değerlendirilmiş ve bu da dünya tarımını etkilemektedir.

Bu politikaların ABD’de uygulanması sonucunda 8 temel ürünün fiyatı, 1999/2001 döneminde 1985/1995 dönemine göre %20 düşmüştür. Üstelik desteklerin çoğu büyük üreticilere gitmiştir. Üreticilerin %4’ü desteğin %50’sini, %11’i dörtte üçünü almaktadır. %60’ı ise hiçbir destek alamamaktadır. Kısacası tarım tekelleri desteklerin asıl yararlanıcısı olmuştur. (Food and Water Watch, 2007)

DTÖ Uluslararası Tarım Anlaşması büyük tarım şirketlerinin çıkarlarını yansıtmaktadır. Hatta bu anlaşmanın ilk taslağı daha sonra Amerikan Hükümetinin ticaret temsilcisi olacak olan Cargill yöneticisi olan Dan Amstutz’un elinden çıkmıştır. (Murphy, Sophia, 2009)

Dünyada tarım politikalarındaki gelişmeyi kısaca özetleyelim. Seksenli yıllara kadar başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkeler piyasa fiyatını görece olarak yüksek tutarak, arzı etkileyerek (ürün fazlasını depolayarak fiyatın düşmesini engellemek gibi yollarla) tarımsal üretimi pompalamış ve tarım ilaçları, kimyasal gübreler ve makineleri yoğun kullanan endüstriyel tarım sistemini desteklemişlerdir. Böylelikle bu ülkelerde büyük bir tarım ürünleri fazlası elde edilmiştir. Seksenli yılların sonrasında gelişmiş ülkelerin tarım politikaları değiştirilmiştir. Yeni politikalar çiftçi eline geçen fiyatların düşmesini sağlayacak tarzda uygulanmış, doğrudan desteklerle çiftçinin üretimi sürdürmesi sağlanmıştır. Tarım ürünleri işleyen, girdilerini satan dev şirketler düşük fiyatlarla ürünü satın almış, ihracatı kolaylaştıracak yeni devlet destekleri ile bu ürünleri geliştirmekte olan ülkelere satmaya devam etmişlerdir. Ham madde şeklinde satılan tarım ürünlerinde gelişmiş ülkeler dumping uygulamışlardır. Yani gelişmiş ülke çiftçilerinin maliyetleri altında ürünleri ihraç edebilmişlerdir. Bunun geliştirmekte olan ülkelere aynı ürünü üreten çiftçileri tarımdan uzaklaştıracağı açıktır. DTÖ Tarım Anlaşması sonrasında gelişmiş ülkeler vaat ettikleri indirimleri tam olarak gerçekleştirilmemişlerdir. Bununla birlikte aynı dönemde gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelerin tarım politikalarını etkilemeyi başarmışlardır. IMF, Dünya Bankası gibi kurumları da kullanarak yeniden yapılanma programları devreye sokulmuştur. Bu programlarla geliştirmekte olan ülkelerin tarım ürünlerinde destekleme yapan veya girdileri ve kredileri uygun fiyatlarla veya destekli sunan kamu kuruluşları özelleştirilmiş, ürün ve girdi desteklemelerine son verilerek doğrudan destekleme sistemine geçilmiş, tarım

ürünlerindeki gümrükler azaltılmaya veya sıfırlanmaya başlanmıştır. Bütün bunlar serbest piyasayı gerçekleştirmek adı altında yapılmıştır. Kamu tekelleri yok ediliyor denilmiş fakat piyasa çoğu yabancı bir iki özel tekele bırakılmıştır. Bu sayede koruyucu kalkanları yok edilmiş bu ülkelere dumpingli ürünlerin girişi daha kolay olmuştur. Bunun sonucu zarar eden ve geçinemeyen çiftçiler kentlere göç etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelere bazı ürün grupları bırakılmıştır. Örneğin ABD dumpingli mısır ihracatıyla Meksika'da mısır üretimi geriletilirken, bu ülkeye sebze ve meyve alanı bırakılmıştır. ABD, Meksika'da mısır tarımını sonlandırırken, Meksika da Kanada'da sebze, meyve tarımını sonlandırmaktadır. Türkiye'de aynı iş bölümü anlayışı içinde pamuk, pirinç, hayvansal ürünler üretimi benzer etkilerle geriletilirken yaş sebze ve meyve, fındık ve koyunculuk gibi sınırlı konularda ise üretimi sürdürebilecektir. Böylelikle tarımsal sistemlerin karşılıklı bir yıkımı söz konusudur. ABD Meksika'da mısır tarımını yıkmıştır. Meksika ise Kanada'da sebze meyve tarımını yıkmaktadır. Kaybedenler bütün dünyada çiftçiler ve tüketicilerdir. Kazananlar ise her yerde yerli veya yabancı dev şirketlerdir. Aynı süreçte gelişmekte olan ülke topraklarında doğrudan toprak alımları ile şirketler bir taraftan geniş işletmeler kurarken, diğer yandan da anlaşmalı tarım yolu ile çiftçiler adeta kendi topraklarında proleterleştirilmeye başlanmıştır.

4.2.1 Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim

Türkiye'de 2000'li yılların tarım politikalarının temeli, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile atıldı. Aralık 1999 Ayı'nda IMF ile imzalanan Stand by Anlaşması ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi Anlaşması'nın hükümleri, o günden bu yana değişen iktidar yapılarına karşın, küçük istisnalar dışında neredeyse tümüyle uygulandı. Diğer yandan, Dünya Ticaret Örgütü UTTA (Uruguay Turu Tarım Anlaşması) ve müzakere süreci devam eden Avrupa Birliği OTP hükümleri, DB ve IMF'nin "yakın ilgilerine" kıyasla, daha genel bir belirleme düzeyi üzerinden Türkiye tarım politikalarına yön verdiler.

Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile imzaladığı Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), tarım sektörü ile ilgili aşılması neredeyse olanaksız hükümler getirmiştir. Başlangıçta tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımına kalıcı derogasyonların getirilebileceğinin ifade edilmesi, dosyaların açılmasında ve kapanmasında performans kriterlerinin konulacağına belirtilmesi ve müzakereler tamamlansa dahi üye ülkelerin Türkiye'ye yönelik hizmetme kapasitelerini kendi iç hukukları aracılığıyla değerlendirme

yetkisi ile donatılmaları, tarım alanı ve üretici sayısı itibariyle mevcut üyeleri korkutan bir sektör yapısına sahip olan Türkiye'nin yönünü değiştirebilecek niteliktedir. (Günaydın, 2008)

Müzakere Çerçeve Belgesi sonrasında, toplam 35 dosya ile yürütülen AB müzakerelerinde üç dosya tarıma ilişkindir: Tarım ve kırsal kalkınma, Bitki ve hayvan sağlığı ve gıda güvenliği, Balıkçılık. En önemli dosya olan Tarım ve Kırsal Kalkınma Dosyası, içlerinde Kıbrıs sorunu ve desteklerin tümünün doğrudan gelir desteği biçiminde olmaması nedeniyle getirilenler de dâhil olmak üzere, toplam altı açılış kriterinin karşılanamaması nedeniyle askıdadır.

Türkiye AB ile bütünleşme sürecini diğer aday ülkelerde görülmemiş bir şekilde AB kaynaklarından anlamlı bir katkı almadan sürdürmektedir. (Olhan, E., Arısoy,H.,2007)

Uluslararası Para Fonu ile Aralık 1999'da imzalanan *Stand by* Anlaşması ve bu çerçevede yazılan niyet mektuplarında, tarımla ilgili birçok taahhüt verilmiştir. 1999 – 2008 döneminin aralıksız IMF birlikteliğiyle geçirildiği değerlendirildiğinde, bu taahhütlerin belirleyiciliği ortaya çıkar. Bu bağlamda, niyet mektuplarına dağılan IMF tarım taahhütleri, aşağıdaki biçimde gruplandırılabilir. (Günaydın, 2002)

- Mevcut destekleme sisteminin elemine edilerek, doğrudan gelir desteğine geçilmesi,
- Ziraat Bankası'nın sübvansiyonlu tarım kredi sistemine son verilmesi,
- Destekleme alım fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi,
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması
- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL'in özelleştirilmesi
- Tütün ve Şeker Yasalarının çıkarılması

IMF programı altında Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında iki önemli kriz ile karşı karşıya kalmış, ekonomide % 12'ye varan küçülmeler yaşanmıştır. IMF taahhütlerinin somutlaştırılması ise, Dünya Bankası projeleri ile desteklenmiştir.

Dünya Bankası ile 1950–2000 döneminde imzalanan 163 kredi anlaşmasının 31'i tarım sektörüne ilişkindir (Güler, Birgül Ayman,1995, s. 28). İzleyen süreçte DB ile 2000 yılında Ekonomik Reform Kredi Anlaşması ve 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) (İngilizce kısaltması ile ARIP) imzalandı. Bunlardan özellikle ikincisi, IMF'ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak üzere kredi temin etmeye yönelik

olarak oluşturuldu. Dolayısıyla, TRUP'un aşağıda belirtilen içeriği, IMF taahhütlerinden finansman gerektiren bileşenlerdi;

- Doğrudan gelir desteği,
- Çiftçi geçiş programı (alternatif ürün projesi),
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması,
- Proje destek hizmetleri.

Özelleştirme

Tarıma girdi sağlayan ve tarım ürünlerini işleyen kamu iktisadi teşekkülleri tek el oluşturdukları gerekçesiyle özelleştirilirken, aynı alanlarda yerli veya yabancı şirket tekelleri yaratılmasından kaçınılmamıştır. Örnek olarak kamunun çekildiği sütte yerli ve yabancı az sayıda şirket piyasaya hakim olurken, tütün alanında meydan sadece yabancı sigara devlerine kalmıştır.

Sözleşmeli Tarımın Desteklenmesi

1980 sonrası sözleşmeli tarım desteklenmiştir. Örneğin 7.,8. ve 9. Beş Yıllık Kalkınma planlarında,Şeker kanunu ve tütün kanununda, tarım master planlarında sözleşmeli tarımın desteklenmesi öngörülmüştür. Özellikle tütün kanununda çiftçi adeta sözleşmeli tarıma mahkum edilmiştir. Dünyada gelişmiş ülkeler tarafından belirlenen tarımsal iş bölümünde Türkiye gibi ülkelere sebze, meyve gibi bazı alanlarda üretim yapma şansı verilmiştir. Ancak çiftçinin elinden ürününü en düşük fiyattan alabilmek için sözleşmeli tarım gibi çiftçiyi tarlasında, bahçesinde proleter haline getiren araçlara ihtiyaç vardır. Bu konuda Ulukan salça sanayindeki firmaların anlaşarak ürün fiyatını belirlemeye çalıştığını, böylece ortaya çıkan oligopolistik bir yapı karşısında örgütsüz durumdaki sözleşmeli üreticilerin eşitsiz durumunun daha da netleştiğini ifade etmektedir. (Ulukan, Umut, 2009,s. 260)

4.3 AB Ortak Tarım Politikası ve Türkiye Tarımı

Bu bölümde Türkiye'nin 1960'lardan beri katılmak için önemli çabalar sarfettiği AB ülkelerine tam üye olabilmenin önemli dönemeçlerinden birisi olan AB Ortak tarım politikasına uyum için yapılanlar ve yapılması gerekenler ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

4.3.1 Tam Üyelik Sürecinde Türkiye

17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel’de yapılan AB Konseyi Zirvesinde Türkiye’nin tam üyelik görüşmelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararı alınmıştır. Bu karar çerçevesinde bugüne kadar adaylık süreci geçiren tüm ülkelere uygulanmayan bazı konular Türkiye için ön koşullu olarak sunulmuştur. Ayrıca 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan görüşmelerde de Türkiye’nin AB’ne tam üyeliği, Birliğin hazmetme kapasitesine bağlanmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye’nin AB’ne üyelik şartlarında kaydedeceği ilerlemeler AB Dönem Başkanlığı ve Bakanlar Konseyince sürekli denetlenecektir.

AB, üyelik görüşmelerine başladığı tüm ülkeleri müzakereler sonunda tam üye olarak kabul etmişken ilk defa Türkiye’nin üyeliğinin “ucu açık bir süreç” olduğunu yani görüşmelerin tam üyelikle sonuçlanamayabileceğini kabul etmiştir. Eğer görüşmeler tam üyelikle sonuçlanmazsa, Türkiye’nin en sıkı bağlarla AB’ne bağlanması da 3 Ekim 2005’deki “Çerçeve Belge”ye yansımıştır. Bu en sıkı bağlar “ayrıcalıklı ortaklık” anlamına gelmektedir.

Yine Türkiye’nin yaklaşık 35 maddeden oluşan konulara ilişkin yapacağı müzakereler tamamlansa dahi tam üyelik için bazı ülkeler (Fransa, Avusturya) referandum kararı almışlardır. Katılım Müzakereleri, Türkiye’nin AB Müktesebatını ne kadar sürede kendi iç hukukuna aktarıp, yürürlüğe koyacağını ve etkili bir şekilde uygulayacağını belirlediği süreçtir. Klasik müzakerelerden çok farklıdır. Aday ülkelerin hareket alanları oldukça sınırlıdır.

AB Dışişleri Bakanları ve Türkiye Dışişleri Bakanının bir araya geldiği Hükümetlerarası Konferans müzakerelerin resmi platformudur ve müzakere sürecine ilişkin siyasi kararlar burada ilan edilir. Fiili müzakereler bu platformda yapılmaz. Fiili müzakereler AB üye devletlerinin Brüksel’deki daimi temsilcileri ve Türkiye’nin Baş Müzakerecisi başkanlığındaki Müzakere Heyeti arasında gerçekleşir. Bu aşamada, Avrupa Komisyonu ile Türk Müzakere Heyeti bürokratları ve çalışma gruplarının üyeleri arasında çok yoğun gayri resmi temaslar olur.

4.3.2 Türk Tarımının Topluluk Tarımına Uyumu

Halen AB’de uygulanan Ortak Tarım Politikasının Türkiye’de uygulanması halinde, Doğrudan Gelir Desteği için 8 milyar Euro, Pazar önlemleri için 1 milyar Euro, kırsal

kalkınma önlemleri için 2.3 milyar euro olmak üzere toplam 11.3 milyar euro kaynak gerektiği ifade edilmektedir. Buna karşılık Türkiye 2008 yılında tarımını 1.8 milyar Euro gibi bir bütçe ile desteklemiştir. Başka bir deyişle AB düzeyinin 1/6'sı kadar destek verebilmektedir. Batı kaynaklı hesaplamalar Türk tarımının AB'ye uyumunun yılda 20 milyar Euro'nun üzerinde bir kaynağa gereksinim duyduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık böyle bir kaynağın halen olmadığı ve planlanmadığı da bir gerçektir.

Gerekli mali yardım yapılmadan gerçekleştirilebilecek olası bir üyelikte, tarıma yönelik kalıcı derogasyonların kaldırılması halinde; AB Ortak Tarım Politikasının 3 temel ilkesinden "Mali Dayanışma" dışında kalan diğer ikisi olan "Pazar Birliği" ve "Topluluk Tercihii"nin işlemeyle "Etki Değerlendirme Raporunda" da belirtildiği gibi yalnızca, yaş meyve ve sebze, fındık, koyun eti ve bakliyat alt sektörlerinin rekabetçi olabileceğini, diğer alanlarda ise AB tarımsal ürünlerinin Türkiye pazarını dolduracağını öngörmek zor değildir.

Türkiye'nin AB ülkelerinde uygulanan Ortak Tarım Politikasına uyumu ancak kendi içinde uyguladığı tarım politikalarını değiştirmesiyle mümkündür. Tarım sektöründe günlük politikalar yerine orta ve uzun vadeli, tutarlı destekleme politikaları izlenmelidir. Türkiye tarımının Topluluk tarımına uyumu Ortak Tarım Politikasının tüm kuralları ve temel ilkeleri doğrultusunda gerçekleşebilecektir. Bu nedenle, Türk tarımının çıkarlarını koruyacak maddelerin Ortak Tarım Politikasına eklenmesi gerekebilecektir. Bunların eklenmesi veya bir kısmının Türkiye'nin çıkarları yönünde değiştirilmesi son derece zordur. Türkiye gibi benzer özelliklere sahip İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın Topluluğa uyum ile ilgili deneyimleri Türkiye için yararlı olacağından, bunların izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir.

Uyum konusunda Türkiye'nin bir şansı da genişleme süreci sırasında diğer Doğu Avrupa ülkelerini izleyebilmek olabilir. AB'nin şu sıralarda ilan ettiği son değişim, reform programının Türkiye'ninkine paralel, benzer çok yanı var. Ancak önemli fark, AB tarıma ayırdığı kaynaklar hemen hemen aynı kalırken, kullanım alanı ve biçimi değişmektedir. Türkiye'de tarıma ayrılan kaynaklar ciddi oranda azalmıştır. AB'nin birinci sıraya koyduğu hedef, üretim ve doğrudan gelir desteğinin ilişkisini kaldırmak "decoupling". İkincisi bu ödemeleri çevre, gıda güvenliği, hayvan refahı, sağlık, karşılığında vermek (cross-compliance). Üçüncüsü, büyük işletmelere verilen doğrudan gelir desteğini kırsal kalkınmaya aktarmak (modulation). Dördüncüsü, yeni bir danışmanlık sistemi kurmak (farm advisory system). Beşincisi, yeni kırsal kalkınma önlemleri olarak üretim kalitesini, gıda güvenliğini yükseltmek, danışma sisteminin maliyetini karşılamak (new rural development measures).

Son olarak ürün piyasalarında düzenlemeler yapmak. Bu ürünler arasında Türkiye’de olduğu gibi, tütün ve şeker pancarı da bulunmaktadır. Avrupa Birliğindeki yetkililer de doğrudan gelir desteğinin “üretim yapılmasın” diye verilmediğini, karşılık olarak ne beklendiğini açıklamakla uğraşmaktadırlar.

Ortak tarım politikası bu değişiklikleri gerçekleştirdiğinde istikrarlı bir uygulamaya kavuşmuş olacak mı? Ne kadar iyi sunulursa sunulsun Ortak Tarım Politikası bu biçimiyle önemli çelişkiler içeriyor. Bugünkü uygulamalar içinde hala “hükümet desteğine bağımlı tarım” anlayışının güçlü olduğu söylenebilir. Başka deyişle, tarım sektörünün piyasa koşulları altında kendi ayakları üzerinde duramayacağı, hükümetler tarafından desteklenmedikçe tarımın gerileyeceği anlaşılmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü’nün Tarım Anlaşmasından bu yana “rekabetçi tarım” görüşü giderek, daha önce desteklenmesine gerek duyulmamış ürünler, hububat ve yağlı tohum üreticileri arasında taraftar ve uygulama kazanmaktadır. Avrupa tarımına rekabet gücü kazandırma önemli hedefler arsında sayılmaktadır. Somut olarak fiyatların dünya fiyatlarına yaklaşması olarak izlenebilir, ölçülebilir. Bu anlamdaki rekabetten, tarımın iç pazarda diğer sektörler karşısında piyasa fiyatlarından, kredi, işgücü, toprak için rekabet edebileceği, dünya piyasalarına da ihracatçı konumunda kalınabileceği düşünülmektedir. Rekabetçi tarım görüşünün daha çok İngiltere, Danimarka, İsveç ve Hollanda tarafından benimsendiği söylenebilir. “Rekabetçi” ve “bağımlı” tarım görüşleri arasındaki çatışma kendisini en fazla Uruguay Turları sırasında göstermiştir. Aslında “rekabetçi tarım” görüşü Dünya Ticaret Örgütü müzakereleri sırasında en fazla “Cairns” grubu tarafından savunulmuş, AB Mac Sharry reformlarına (1992) ilk defa buna sıcak bakabileceğinin sinyalini vermiştir. AB içinde “bağımlı tarım” görüşünü artık açıkça savunan ülke gösterilemezse de bu görüşün dünyadaki en önemli destekçilerinin Japonya ve G.Kore olduğu biliniyor.

AB’de henüz küçük bir nüve olmasına rağmen “küreselleşmiş tarım” ile “rekabetçi tarım” arasındaki farka da değinmek gerekir. Tarımda küreselleşme ve rekabetçi yaklaşımların en önemli farkları konuya bakış açıları. Küreselleşmeden yana gelişen görüş tarıma üretim açısından değil, arz zincirine, tarım ürününü işleyenler, tarım ürünleri ticareti, ilgili hizmetler, tüketiciden başlayarak bakan bir yaklaşım. Buna karşılık rekabetçi tarım konuya hala üretim açısından ve hatta milliyetçi bir açıdan bakan yaklaşım. Küreselci yaklaşım Tarım Anlaşmasının (1995) SPS (risk değerlendirmesi), TRIPS (fikri mülkiyet hakları), GATS (servis ticareti), TRIMS (yabancı sermayeye güvence) gibi Dünya Ticaret

Örgütü'nün diğer anlaşmalarıyla birlikte ele alınmasıyla biçimleniyor. Bu görüşün en önemli destekçileri, tarım ürününü ham madde olarak kullanan işletmeler, gıda ürünleri satan zincirler, süper marketler olmuştur.

Avrupa Birliğin'in tarım politikası içinde giderek güçlenen dördüncü pozisyon “çok işlevli tarım” (multifunctional agriculture). Bu görüş çevreci ve kırsal kalkınmacı görüşlerle gelişiyor. Çok işlevli tarım Almanya, Avusturya, Fransa ve İtalya'da baskın. Bu yaklaşıma göre tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelir kırsal bölgeleri ayakta tutmaya yetmemektedir. Tarım kırsal kesimde yalnız gıda ve hammadde değil aynı zamanda kamu malı, birisinin kullanmasıyla diğerinin dışlanmadığı, manzara gibi, üretilmektedir.

Bu kamu malı üretimi karşılığında verilen, ödenen düşüktür oysa kırsal kesim korunmalıdır, tarımda aile işletmeciliği sürmeli, kırsal kalkınma vurgulanmalı, çevre konusunda sübvansiyon, tarımda monokültürleşme, aşırı uzmanlaşmaya eleştiri getirmelidir. Bu görüşleri destekleyenler daha çok merkezlere uzak, küçük çiftçiler, hayvancılıkla uğraşanlar, zeytinlikler. Çevre ve hayvan refahı konusunda tarım sübvansiyonu olmalıdır çünkü dünya piyasaları tek amaçlı tarımın fiyatlarını yansıtmaktadır, bu fiyatlar kamu malı üretmek açısından yetersizdir. Ticaret çevreyi tahrip etmektedir... Daha fazla liberalleşmeye karşı olan AB dışındaki ülkelerden Norveç, İsviçre, Japonya da çok işlevli tarımı öne sürmektedirler. Avrupa Birliği tarımı içinde bu farklı görüşler bir arada barınabilir mi yoksa zaman içinde bunlardan biri daha baskın olup diğerlerini önemsizleştirecek mi? Gündem 2000'in üç sloganı, “rekabet”, “sürdürülebilirlik”, “kalite” birlikte elde edilmek istenen özellikler olabilir. Ancak birbirleriyle çelişen yanları olduğu da gösterilebilir. Bu bölünmüşlük, mücadele yalnız AB içinde yok. Başka düzeylerde de gözlemlenebilir.

AB'nde tarım ortak bütçenin en büyük kısmını oluşturuyor, bütçeye ne koyup, geriye ne alınacağı önemli. Bu muhasebe bazı varsayımlar altında çeşitli zamanlarda yapıldı. Eski çalışmalar bunun Türkiye için karlı bir uyum olacağına işaret ediyordu. Yeni çalışmalar Türkiye'nin kazançlı çıkabileceğinden kuşku uyandıracak sonuçlar veriyor. AB'ndeki üye sayısı arttıkça yeni üye olmanın hiç bir alanda aşırı bir getiri sağlamayacağı artık bir sır değil, yaygın görüştür. Tarım ürünleri dış ticaretinde hala net ihracatçı olan Türkiye'nin rekabetçi anlayışın giderek güçlenmesiyle bu özelliğini bile AB karşısında koruyabileceği kuşkuludur. Sonuç bitkisel üretime değil hayvancılık ürünlerine bağlıdır. Daha önce üye olmuş güney ülkelerinde gözlemlendiği gibi, Türkiye'nin de bu alandaki rekabet gücü zayıf. Ancak zayıflığında dereceleri var, önümüzdeki sürede teknolojik ilerleme ile Türkiye zayıflığının bir

kısmını kapatabilir. Tarıma rekabet gücü kazandırabilmek Türkiye'nin en anlamlı uyum stratejilerinden birisidir.

4.4 Uluslararası Tarımsal Kuruluşların Türkiye Tarımına Etkileri

DTÖ, AB, DB ve IMF taahhütlerinin tarım sektörüne etkilerinin değerlendirileceği bu bölümde, genel olarak kurumlar üzerinden değil, ortaya çıkan sonuçlar üzerinden bir analiz düzlemi yaratılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği için iki özel parantezin açılmasında yarar görülmektedir.

Yaygın kanının aksine, DTÖ Uruguay Turu Tarım Anlaşması'nın, Türkiye'nin tarımsal yapısı üzerinde doğrudan bir yıkıcı etkisi olmamıştır. Türkiye, DTÖ UTTA kapsamında, gelişme yolundaki ülke statüsü ile 1994-2003 yılları arasında dışsatım sübvansiyonları ve gümrük vergilerinde bir taahhüt indirgeme sürecini tamamlamıştır. Geleneksel olarak tarım bütçesinin çok küçük bir kısmını dışsatım sübvansiyonlarına özgüleyen Türkiye, indirgeme sürecinin sonunda, narenciye istisnasıyla, ülke pozisyonunu zorlayan bir yeni durum içinde olmamıştır. DTÖ'ne kote edilen gümrük vergilerinin çok yüksek olması nedeniyle de, 10 yıllık ve eşit aralıklı bir indirgeme sürecinin sonunda, iç pazarı koruma konusunda da bir zafiyet durumu söz konusu değildir. Örneğin dönemin başlangıcında tahıllar için kote edilen % 200'lük gümrük vergisi, yıllık % 2'lik indirimler sonrasında, dönem sonunda % 180'lik bir gümrük vergisi sınırına ulaşmıştır. Buna karşın Türkiye, bu düzeyin oldukça altındaki gümrük vergi düzeyleri uygulayarak fiili olarak iç pazarını koruyabilmektedir. İç destekler alanında ise, destek harcamalarının toplam üretim değeri içindeki payının % 10'un altında olması nedeniyle, *de minimis* sınırı içinde kalan Türkiye herhangi bir destek indirgemesi taahhüdüne girmemiştir. Buna karşılık, ilerleyen bölümde gösterileceği üzere, IMF etkisi nedeniyle tarım destekleri önemli ölçüde indirgenmiştir.

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası müktesebatını üstlenme süreci, Ekim 2005 tarihinde imzalanan Müzakere Çerçeve Belgesi sonrasında belirleyicilik özelliği giderek ağır basan bir nitelik taşımaktadır. Türkiye'nin tarım alanında üç dosya ile yürüttüğü müzakereler, ciddi bir ilerleme ya da gerçek anlamda bir müzakere pozisyonundan çok uzaktır. En önemli dosya olan Tarım ve Kırsal Kalkınma, açılış kriterleri karşılanmadığı için askı durumundadır. Buna karşılık, Türkiye'nin mevcut ve çıkarılacak tarım mevzuatını AB OTP müktesebatına uydurma çabaları, Türkiye'nin aday ülke pozisyonuna karşın önemli bir tarım desteği

alamadığı ortamda, parçalı ve çoğu zaman sektöre zarar veren sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ortamda, AB'nin 2004 yılında ortaya koyduğu Etki Değerlendirme Raporu'nda (Commission of the European Communities, 2004) verili koşullar altında Türkiye'nin AB'ne karşı yalnızca koyun eti, bakliyat, fındık ve yaş meyve sebze alanında rekabetçi olduğunu belirtmesi, olası bir üyelik ya da üyelik öncesi imzalanacak *double zero* anlaşması kapsamında, AB sürecinin yaratabileceği yıkıcı etkileri göstermesi bakımından önemlidir. DTÖ ve AB sürecine yönelik yukarıdaki değerlendirmeler sonrasında, ortaya çıkan etkiler bakımından, 2000'li yılların değerlendirmesi, aşağıdaki başlıklar altında yapılacaktır.

4.4.1 Tarımsal Desteklemelerin Niceliğinde Değişim

IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye'de uygulanan ortodoks mali politikaların tarım üzerindeki ilk etkisi, bütçe rakamları üzerinden gözlenebilmektedir. Reformun yürütücülerinden Dünya Bankası'nın 9 Mart 2004 tarihli "Türkiye'de Tarım Sektörü Destekleme Reformunun Etkilerine Bir Bakış" (The World Bank, 2004) başlıklı raporunda ortaya konulduğu üzere, 1999 – 2002 döneminde tarımsal sübvansiyonlar 6 milyar dolar azalarak, 1.1 milyar dolara inmiş, tarımsal sübvansiyonların GSMH'ya oranı %3.2'den %0.5'e düşmüştür.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin arkasından, tarım desteklerinde bir artış gözlenmekle birlikte, tarım bütçesi, hiçbir zaman Tarım Kanununda öngörülen GSMH'nın % 1'i düzeyine yükselmemiştir. 2000 yılında yalnızca 359 milyon lira, 2001 yılında ise 1,033 milyar lira olan tarım bütçesi, Çizelge 2 değerlerinden de izleneceği üzere, 2002 – 2008 aralığında mutlak olarak sürekli bir artış eğiliminde olmuş ve dönem başında 1,868 milyar lira olan bütçe, dönem sonunda 5,809 milyar liraya ulaşmıştır. Krizin etkilerinin ciddi bir şekilde hissedildiği 2009 yılında ise bütçede bir önceki yıla göre yaklaşık 1 milyar liralık bir kesintiye gidilerek, 4,951 milyar liralık bir tarım bütçesi TBMM'den geçirilmiştir.

2002 yılı tarım desteklerine kıyasla, yaklaşık olarak, 2008 yılında 4, 2009 yılında ise 3 milyar liralık bir mutlak artış söz konusu olmasına karşın, tarımsal desteklerin GSYH'ya oranı hiçbir zaman % 0.65'in, toplam bütçe büyüklüğüne oranı ise hiçbir zaman % 2.72'nin üzerine çıkmamıştır. 2006 yılı Nisan ayında çıkartılan Tarım Kanunu'nun tarımsal destekler için bütçeden ayrılan payın GSMH'nın % 1'inden az olamayacağı hükmüne⁽⁷⁾ karşın, tarım ve gıda krizi ile ekonomik krizin en yoğun olarak yaşandığı 2007 – 2009 döneminde bu oranların sırasıyla % 0,65, % 0,58 ve % 0,45 olarak Yasa hükmüne aykırı bir gerileme sürecinde olması

özellikle dikkat çekicidir. Tarım bütçesinin 2008'den 2009'a mutlak ve diğer yıllarda oransal olarak azaltılmasına karşın, destekleme ödemelerinin yarısının 29 Mart 2008 yerel seçimlerinden önce ödeneceğine ilişkin açıklamalar ise, Türkiye'de siyaset – köylülük ilişkisini göstermesi bakımından not edilmelidir.

Çizelge 4.2: Tarım Bütçesinin Gerçekleşmesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	1.469	2.330	2.480	2.353	2.653	2.465	1.984	1.255
Doğrudan Gelir Desteği	1.469	2.019	2.125	1.673	2.653	1.640	1.140	
Mazot Desteği	0	311	355	410	0	480	492	
Gübre Desteği	0	0	0	270	0	345	352	
Destekleme Primleri	240	268	334	897	1.292	1.797	1.848	1.870
Hayvancılık Destekleri	35	107	209	345	661	741	1.095	1.183
Kırsal Kalkınma Destekleri	0	0	0	0	0	80	109	267
Tarım Sigortası Destekleri	0	0	0	0	2	40	47	81
Telafi Edici Ödemeler	40	39	0	56	67	79	80	85
Kuraklık Desteği	0	0	0	0	0	266	547	0
Tarım Reformu Uygulama Projesi	84	57	31	29	14	26	42	27
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	0	3	30	28	58	60	57	184
TOPLAM DESTEKLEME ÖDEMELERİ	1.868	2.804	3.084	3.707	4.747	5.555	5.809	4.951

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

4.4.2 Tarımsal Desteklemelerin Niteliğinde Değişim

Tarımsal desteklemelerin niceliği kadar, niteliğindeki değişimde büyük önem taşır. IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye’de uygulanan tarım politikalarında en çok vurgulanan konu da, diğer tüm tarımsal desteklerin elemine edilerek Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmesidir. DGD, DTÖ UTTA’nın üretimle bağlantısız olması nedeniyle ticarete zarar vermeyen destekler olarak nitelediği gruptadır. (Yükseler, Zafer,1999). DTÖ savına göre, girdi ve çıktı destekleri, üretim kararı ve miktarına etki ettiği için dünya genelinde karşılaştırmalı üstünlüklerin gerçekleşmesini engellemektedir. Üretimden bağlantısız de coupled destekler ise tersine, sözü edilen bölgede en avantajlı ürünün üretilmesine olanak sağlarlar.

Bu çerçevede DGD, Dünya Bankası tarafından Türkiye’de uygulamaya sokuldu. DGD ile yoksul üreticiye ulaşamayan desteklerin amacı ve etkinliği artırılacak, Türkiye tarımı rekabet üstünlüğü elde edecekti. 14 Mart 2000 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile en çok 200 dekara kadar, dekar başına 10 TL olmak üzere DGD pilot projesi başlatıldı. Eşzamanlı olarak Avrupa Birliği’nde uygulanan DGD verimliliği destekleyen, üretim planlamasının aracı olan ve bölgesel farklılıkları dikkate alan bir nitelik taşıırken, Türkiye’de Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı bulunan tüm üreticiler, ekim yapmak koşuluyla DGD’den yararlanmaya başladılar. Denetimin yetersiz olduğu birçok durumda, ekilip ekilmediği denetlenmeyen alanlarda, üretim yapana değil tarla sahibine desteklemeler akıtıldı. Büyük toprak sahipleri, alanlarını 200’er dekarlık kira sözleşmelerine konu ederek, DGD’den yararlandılar. Nitekim 2002 yılından itibaren DGD alan sınırlaması 500 dekara yükseltildi.

2003 ve 2004 yıllarında 16 TL/dekar olarak uygulanan DGD, 2005 ve 2006 yıllarında 10, 2007 yılında ise 7 TL/dekara düşürülmüştür. Aradaki fark ise, yine alan bazlı olmak üzere mazot ve gübre desteği olarak ödenmiştir. Ancak mazot ve gübre destekleri, ürün farklılığına göre kullanılması gereken girdi ederine göre değil, adeta finansman kısıtının elverdiği ölçüde uygulanmıştır. Girdi ve çıktı desteklerinin elemine edildiği ortamda, destek ile üretim arasında ilişki kuramayan üretici, sözü edilen ödemelerin yapılan işlem için gerekli harcamaları karşılama oranına ve desteğin ödenme zamanlamasına yabancılaşmış, dolayısıyla bir muhalefet de gelişmemiştir. Tersine, ödemelerin sürekli olarak en az bir yıl gecikmeli yapıldığı ortamda, alınan DGD ödemesinin hangi yıla ait olduğunun bile sorgulanamadığı bir durum ortaya çıkmıştır.

DGD ve daha sonra prim ödemeleri sisteminin başka bir etkisi de aşırı kırtasiyecilik yaratarak alanda çalışan tarım Bakanlığı teknik elemanlarının asıl görevlerini yapamaz hale gelmesidir. Yayım ve kontrol hizmetleri yapılmaz hale gelmiştir.

2002 yılında DGD ödemelerinin toplam tarım bütçesi içindeki payı % 78.6 iken, 2003 yılında % 83 ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. 2004 yılında % 80.4 olan pay, izleyen yıllarda sırasıyla % 63.4, % 55.8, % 44.3 ve nihayet 2008 yılında % 34.1 olmuştur. Bu azalmayla ters orantılı olmak üzere, yağ bitkileri destekleme primleri 2002 yılındaki 240 milyon liralık düzeyinden, 2008 yılında 1.870 milyon liraya yükselmiştir. Hayvancılık desteklemelerinin aynı dönemdeki gelişimi ise, 35 milyon liradan 1.183 milyon liraya olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise bütçeye DGD ödeneği konulmamıştır.

Bu alanda iki önemli konunun altının çizilmesinde yarar görülmektedir. Bunlardan birincisi, tarım bütçesi içinde miktar ve oran olarak prim desteklerinin payının artmasına karşın, tarım bütçesinin yetersizliği veri iken, mısır istisnası bir tarafa bırakıldığında, destekleme primlerinin yağ bitkilerinde üretim açığının kapatılmasında etkili olamamasıdır. Bunun yanında, AB'nin her yıl yayımladığı İlerleme Raporlarında “mevcut AB OTP sisteminden uzaklaşma” olarak tanımlanan ve eleştirilen destekleme primleri, nihayet süren müzakerelerde en önemli tarım dosyası olan “Tarım ve Kırsal kalkınma” dosyasının askıya alınmasında kullanılan altı gerekçeden birisini oluşturmuştur.

İkinci önemli konu ise DGD'ye ilişkindir. DGD sistemi, ileride değinileceği üzere, Türkiye tarımını üretimden koparan önemli bir etken konumundadır. Bu durum, kamuoyunda sıklıkla dile getirilen bir eleştiri konumundadır. Bu bağlamda, AKP Hükümeti, DGD sisteminden vazgeçtiğini en üst düzeyde dile getirmiş ve bütçeye DGD ödeneği koymamıştır. Buna karşılık, Ulusal Program'da, AB'nin mevcut 1782/2003 sayılı Tüzüğüne uyum sağlamak amacıyla, “üretimden bağımsız ve basitleştirilmiş tarımsal destek sisteminin (SPS) uygulanmasına yönelik” kanun çıkarılacağı taahhüt edilmektedir. 2011 sonrasında yayımlanacağı taahhüt edilen Kanun'un kapsamı; “mevcut bütün gelir ödeme programların entegre edilmesi ve bunların, ödeme hakları ve eşdeğer dekar sayısı olacak şekilde çiftlik arazisine dayandırılması ve çapraz uyumun korunması” olarak ifade edilmektedir.⁽⁸⁾ Görüldüğü üzere, iç politika alanına yönelik mesajlar ile AB taahhütleri arasında ciddi çelişkiler bulunmaktadır.

Gerek DGD gerekse prim ödemeleri aracı ve tarım ürünlerini işleyenlerin ürünleri piyasa üzerindeki hâkimiyetleri ile orantılı olarak ucuza alma olanağı yaratmıştır. Amerikan çiftçisinin de karşılaştığı aynı durum, desteklemenin asıl yararlanıcısının şirketler olduğunu ortaya koymuştur. Maliyeti her yerde vatandaşlar ödemektedir, ancak ülkemizde devletin tarıma ayırdığı kaynaklar daha az olduğundan yarattığı yıkım ülkemizde daha derin olmaktadır. Türkiye’de bugün devlet bütçesinden faize ödediği paralar tarıma yapılan destekle karşılaştırılmayacak kadar çoktur. Tarıma daha çok kaynak ayrılması olanaklı ve zorunludur. (Olhan, 2006)

4.4.3 Tarımsal Kredi Yapısında Değişim

Türkiye’de tarımsal kredi sistemi, uzun yıllar boyunca, T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla yürütülmüştür. Bankanın özelleştirilmesine ilişkin öneriler, 1997 yılında Türkiye’yi ziyaret eden Dünya bankası heyetinin raporuna konu olmuştur. Dünya bankası tarım kredilerinin faiz oranlarının piyasa faiz oranları düzeyine çekilmesi gerektiğini söylemektedir. Banka’ya göre, düşük faizli krediler yoksul çiftçilere ulaşmamakta, ayrıca sistemin faturasını tüketici ödemektedir. Bu uygulamanın oluşturabileceği muhalefetin kırılabilmesi için de, Ziraat Bankası’nın azınlık hisseleri tüm siyasi talepleri göğüsleyebilecek bir gruba devredilmeli veya satılmalıdır. Tarımsal kredilerin sübvansiyonu yoluyla yapılan desteğin ortadan kaldırılması IMF’ye verilen niyet mektuplarında düzenli olarak yer almıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda ise “Ziraat ve Halk bankaları için Hazine’ye düzenli olarak çalışmalarına ilişkin rapor verecek siyaseten bağımsız ortak bir Yönetim Kurulu oluşturulması ve atanması” öngörülmüş ve ortak yönetim Nisan 2001’de, yeni banka yönetimleri ise Mayıs 2001’de atanmıştır.

Tüm bu gelişmelerin arka planında, tarımsal kredi desteklemelerinin bir kara delik oluşturduğu ve ekonomide yaşanan sorunların kaynakları arasında bulunduğu savı yatmaktadır. Oysa bu savın geçersizliğini kanıtlayan birçok örnek bulunmaktadır. Bu bağlamda, 1993 –1994 yıllarında pamukta prim uygulaması sonucunda TCZB’nin Hazine’den alacağı olarak kaydedilen 124 milyon \$’ın sistemin çarpıklıkları sonucunda nasıl 11 milyar \$’a ulaştığı, Sayıştay raporlarına ve akademik çalışmalara konu olmuştur. (Özkaya, 2001)

Süreç içinde, enflasyon ve faiz oranlarında yaşanan düşüşe paralel olarak, tarımsal kredilerin faiz oranları da düşmüştür. T.C. Ziraat Bankası verilerine göre, 2002 yılında % 59 olan tarımsal kredi faiz oranları, 2003 – 2006 aralığında sırasıyla % 39, % 28, % 20 ve % 17,5

olmuştur. Bu bağlamda uzun süre tarım kredilerini kesen Banka, piyasa faiz oranları üzerinden tarımı kredilendirmeye yeniden başlamıştır.

2004 yılında toplam tarımsal kredilerin % 98'ini sağlayan Ziraat Bankası, tarım kredilerindeki payı 2007 yılında % 47'ye kadar gerilemiştir. Aralarında tümüyle yabancı ya da yabancıların çeşitli oranlarda mülkiyet payına sahip olduğu bankaların da bulunduğu özel bankaların tarım kredi hacimleri ise 2007 yılında % 47'ye ulaşmış görünmektedir. (Günaydın, 2009)

4.4.4 Ekim Alanlarında Değişim

Türkiye'de ekim alanlarının değişimini gösteren çizelge 4.3 incelendiğinde; 1990 yılında 18.8 milyon hektarı bulan tarla bitkileri ekim alanının, 2000 – 2005 döneminde 18 milyon hektar düzeyinde gerçekleştiğinden sonra, 2006 ve 2007 yıllarında, sırasıyla 17.4 ve 16.9 milyon hektara gerilediği görülür.

Çizelge 4.3. Türkiye'de Tarım Alanları (Bin Hektar)

Yıllar	TARLA ALANI			sebze	meyve*	TOPLAM İŞLENEN ALAN
	ekilen	nadas	toplam			
1970	15.591	8.705	24.296	447	2.595	27.338
1980	16.372	8.188	24.560	596	3.019	28.175
1990	18.868	5.324	24.192	635	3.029	27.856
2000	18.207	4.826	23.033	793	2.553	26.379
2001	18.087	4.914	23.001	799	2.550	26.350
2002	18.123	5.040	23.163	831	2.585	26.579
2003	17.563	4.991	22.554	818	2.656	26.028
2004	18.110	4.956	23.066	805	2.722	26.593
2005	18.148	4.876	23.024	806	2.776	26.606
2006	17.440	4.691	22.131	853	2.895	25.879
2007	16.945	4.219	21.164	815	2.909	24.888
2008	16.460	4.259	20.719	836	2950	24.505

Kaynak: TÜİK, * Bağ, meyve, zeytin

Sebze alanları, 50 bin hektar sınırları içinde bir varyasyonla, sabit görünmektedir. Meyve alanlarında ise, 2000 yılından bu yana, 350 bin hektarı bulan düzenli bir artış söz konusudur. Bu durum, nüfusu hızla artan Türkiye'nin gıda güvenliği açısından, dikkatle değerlendirilmesi gereken bir değişimdir. 2000–2008 döneminde toplam işlenen alan varlığının 1.9 milyon hektar azalması uygulanan tarım politikaları sonucu bazı üreticinin bazı alanları zarar etmesi sonucu boş bırakması, bazılarının ise kente göç etmesi nedeniyle işleyecek kimse kalmamasındandır.

4.4.5 İç Ticaret Hadlerinde Değişim

Tarımın iç ticaret hadlerindeki değişim, tarımsal üretimi gerçekleştiren üreticinin elde ettiği ürün karşısında kazandığı gelir ile üreticinin ödemeleri arasındaki farkı gösterir.

Çizelge 4.4. Dünya'da ve Türkiye'de Tarımsal Ticaret Hadleri

YILLAR	Türkiye	Dünya
1968	100,0	100,0
1974	127,6	176,9
1978	131,0	106,3
1988	70,0	69,6
1992	77,6	58,0
1997	100,7	72,4
1998	126,3	65,3
1999	109,3	55,4
2000	102,3	55,2
2001	78,6	55,0
2002	78,6	57,6
2003	89,9	60,3
2004	91,8	62,6
2005	82,7	66,6
2006	77,1	70,8
2007	82,6	...
Kaynak: Korkut Boratav, 2009,		

Bu niteliği ile bir taraftan çiftçi refahını, diğer taraftan tarımsal üretimin geleceğini etkiler. Bu doğrultuda, 40 yıllık bir dönem içinde, tarım ticaret hadlerindeki değişim aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Görüldüğü gibi iç ticaret hadleri bazı sapmalarla dünyaya paralellik göstermektedir. Özellikle IMF ve Dünya Bankası hegemonyasında uygulanan tarım politikaları sonrasında çiftçinin durumundaki hızlı çöküş dikkat çekicidir.

4.4.6 Bitkisel Üretimde Değişim

Türkiye'nin bitkisel ve hayvansal üretim değerlerinin 2000'li yıllardaki değişimi, nüfus artış rakamları ile birlikte değerlendirildiğinde bir anlam kazanmaktadır. Türkiye'nin nüfusu 1980 yılında 44 milyon, 1990 yılında 56 milyon iken, 2008 yılında nüfus 71 milyona ulaşmıştır. Başka bir deyişle Türkiye, 1980 – 2008 döneminde, 28 yılda 27 milyon nüfus artırmış bir ülkedir. 2000 – 2008 dönemindeki nüfus artışı ise 4,097 milyon düzeyindedir.

Çizelge 4.5. TÜİK Verilerine Göre Bitkisel Üretimde Değişim (bin ton)

YIL	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Buğday	20.000	18.000	21.000	21.500	20.010	17.234	17.782
Arpa	7.300	7.500	8.000	9.500	9.551	7.307	5.923
Mısır	2.100	1.900	2.300	4.200	3.811	3.535	4.274
Pirinç	138	150	210	360	418	390	460
Nohut	860	730	548	600	552	505	536
Fasulye	210	225	230	210	196	154	157
Tütün	296	204	200	135	98	75	100
Ş.Pancarı	13.986	11.171	18.821	15.181	14.452	12.415	15.210
Pamuk	655	851	880	864	977	868	745
Ayçiçeği	860	900	800	975	1.118	854	992
Soya	162	75	45	29	47	31	34
Patates	4.300	4.750	5.370	4.090	4.397	4.228	4.211
Kavun/kar	4.950	5.400	5.805	5.795	5.571	5.457	5.735
Domates	6.000	7.250	8.890	10.050	9.855	9.945	11.003
Elma	1.900	2.100	2.400	2.570	2.002	2.458	2.495
Fındık	375	435	495	580	780	570	770
Kiraz	143	186	230	280	310	398	343
Portakal	735	842	1.070	1.445	1.536	1.427	1.397

Bu bağlamda, Türkiye'nin tarım ürünlerindeki kendine yeterlilik analizinin, yukarıdaki sayılarla artan nüfus gerçeği ile birlikte değerlendirilmesi ve bu analizde, bir biyolojik varlık olan insanın yeterli ve dengeli beslenmesi için gerekli gıda maddelerinin üretilme koşullarının göz önüne alınması gerekmektedir. Çizelge 5.5'de, seçilmiş bitkisel ürünlerin, 1990 – 2008 üretim miktarlarını göstermektedir.

Türkiye, son iki yılda kendine yeter buğday üretememekte ve buğday dışalımını yapmak zorunda kalmaktadır. Sıcak iklim tahıllarından mısır ve pirinç ise, sırasıyla, Türkiye'de prim uygulaması ve tohumluk niteliğindeki yükselme nedeniyle, ekolojik değerlerin dışındaki gelişmelerle üretim artışı gerçekleşen yegane iki ürün olarak öne çıkmaktadırlar. Verimi yüksek Osmançık çeşidi çeltik tohumunun kullanımının etkisiyle Türkiye, 460 bin ton pirinç üretimi rakamına ulaşmıştır. Bu gelişmelere rağmen, Türkiye'nin halen mısır ve çeltikte dışa bağımlılığı sürmektedir. Bunun yanında, özellikle pamuk tarımından gelir elde edemeyen üreticinin mısıra yönelmesi, buna karşılık 2008 yılında mısır piyasa fiyatının üretim maliyetinin altında kalması, mısırdaki yakın gelecekte bir üretim düşüşü olabileceğine işaret etmektedir. Soya üretiminin de 2 milyon tonluk talebe karşın geriliyor olması, Türkiye'nin 9 milyon tonluk yem hammaddesi gereksiniminin 4.5 milyon tonunun dışalım ile karşılanmasının gerekçesini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin dünyada en iddialı olduğu baklagil ürünlerinde de durum pek parlak değildir. Tekstil sektörünün talebine yönelik yılda 2 milyar dolar düzeyinde pamuk ve pamuk ürünleri dışalımını yapan Türkiye'de, pamuk üretimi gerilemektedir. Ham yağ dışalımını için yılda 1 milyar doların üzerinde ödeme yapılmasına karşılık, yağ bitkilerinin üretimini, açığı kapatacak kadar artırmak mümkün olamamaktadır. Bu alanda yalnızca ayçiçeğinin üretiminde bir artış gözlenmekte, 2 milyon ton'a yakın talebe karşın soya üretimi son beş yılda 50 bin ton barajını aşmamaktadır.

Tütün ekim alanları ve üretimi de gerilemiştir. Tekelin özelleştirilmesi ve bundan önce çıkarılan ve anlaşmalı tarımı zorunlu kılan tütün yasası bu değişime yol açmıştır.

Şekerde gerilemeler yaşanmaktadır. Bunda da temel neden nişasta bazlı şeker Avrupa Birliğinde görülmemiş ölçüde yer ayırtan şeker yasasıdır. Özelleştirmeler kısmen başlamıştır ve sürdürülecek görülmektedir.

Domates, elma, fındık, kiraz ve portakal değerlerinde gösterildiği üzere, Türkiye'nin sebze – meyve üretiminde bir artış yaşanmaktadır. Tarla bitkileri gelişmiş ülkelere desteklenmekte ve dampedlerle gelişmekte olan ülkelere satılarak hakim olabilmektedir. Sebze meyve gibi yoğun emek gerektiren alanların bizim gibi ülkelere tarım alanındaki iş bölümü sonucu bırakıldığı bu verilerle de doğrulanmaktadır. Ancak bu durum çiftçi ve ülkenin sebze ve meyveden çok kazanarak tarla bitkileri alanındaki gerilemeyi telafi edeceği şeklinde yorumlanmaması gerekir. Kazanacak olan her yerde olduğu gibi yerli ve yabancı büyük şirketlerdir. Gerek girdi sağlayan gerekse ürünleri işleyen şirketler bu alanda hegemonyalarını yoğunlaştırmaktadırlar. Anlaşmalı tarım da çiftçinin kendi toprağında proleterleştirilmesinde en önemli araçtır.

4.4.7 Hayvansal Üretimde Değişim

Çizelge 4.6'da, 1980–2007 döneminde Türkiye'nin canlı hayvan varlığındaki değişim gösterilmektedir.

Çizelge 4.6. Hayvan Varlığında Değişim (bin adet)

YIL	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	TOPLAM	Kanatlı Toplamı
1980	15.894	1.031	48.630	19.043	84.598	..
1985	12.466	551	42.500	13.336	68.853	..
1990	11.377	371	40.553	10.977	63.278	102.262
1995	11.789	255	33.791	9.111	54.946	135.251
2000	10.761	146	28.492	7.201	46.600	264.451
2005	10.526	105	25.304	6.517	42.452	332.507
2006	10.871	101	25.616	6.644	43.232	349.401
2007	11.037	84	25.475	6.286	42.882	272.910
2008	10.859	86	23.975	5.594	40.514	249.044

Kaynak: TÜİK

Çizelge 4.6'dan da izleneceği üzere, nüfusun 27 milyon arttığı çeyrek yüzyılı aşkın zaman diliminde, Türkiye'nin sığır varlığı 5, manda varlığı 1, koyun varlığı 23 ve keçi varlığı 13 milyon azalmıştır. Kanatlı varlığı ise 3 katına yakın bir artış göstererek 273 milyona ulaşmıştır. 2000 – 2007 aralığında sığır (300 bin baş) ve kanatlı varlığının (10 milyon)

arttığını, buna karşılık koyun (3 milyon) keçi (1 milyon) ve manda (60 bin) varlığının azaldığı görülmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığında yaklaşık 4 milyonluk bir azalma söz konusudur.

Hayvansal üretim alt sektöründe kanatlı hayvan sayısının ve beyaz et üretiminin sürekli bir artış eğilimi içinde olması, karlılığı yüksek olan alanda yapılan sermaye yoğun üretim etken olmaktadır. Sığır işletmeciliğinde büyük sermaye girişleri başlamış olup; büyük işletmelerin küçükler aleyhine yoğun bir rekabet baskısı yarattığı gözlenmektedir. (Günaydın, Gökhan, 2008) Karlılığın düşük olduğu koyun yetiştiriciliği ise, küçük köylü üretimi olarak varlığını sürdürmektedir (Günaydın, 2009). Ülkenin hayvan varlığındaki azalma, popülasyonun genetik kapasitesinin ve verimliliğinin yükseltildiği durumlarda, hayvansal üretimde bir düşüşe yol açmayabilir.

Çizelge 4.7. Hayvansal Üretimde Değişim (bin ton)

YIL	SÜT (Bin Ton)	KIRMIZI ET* (Bin Ton)	BEYAZ ET (Bin Ton)	YUMURTA (Milyon Adet)
1990	9.617	507	163	7.699
2000	9.793	491	662	13.509
2001	9.495	436	630	10.575
2002	8.409	421	726	11.555
2003	10.611	367	905	12.667
2004	10.679	447	915	11.056
2005	11.108	409	980	12.053
2006	11.952	439	934	11.734
2007	12.329	577	1.099	12.692
2008	7.723	..	1.123	13.191

Kaynak: TÜİK, * Kayıtlı mezbaha ve kurban kesimleridir.

Görüldüğü gibi, 2000 – 2007 döneminde Türkiye'nin süt, kırmızı ve beyaz et ile yumurta değerlerinde bir artış görülmektedir.

4.4.8 Tarımsal Dış Ticarete Değişim

Tarımsal üretimde birçok alt sektörde gözlenen bu gerileme, bir kısmında ise nüfus artış hızının gerisinde kalan mütevazı üretim artışları, doğal olarak tarımsal dış ticaret rakamlarına yansımaktadır.

Son çeyrek yüzyılı aşkın zaman dilimine ilişkin, tarım ürünleri dış ticaret verilerini gösteren aşağıdaki çizelgeden de izleneceği üzere, Türkiye, 2000’li yılların başına dek tarımda net dışsatımcı bir ülke konumundadır.

Çizelge 4.8. Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına göre, Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Yıllar	İhr.	İth.	Denge	Yıllar	İhr.	İth.	Denge
1980	1.654	80	1.574	1990	2.060	1.139	921				
1981	2.212	143	2.069	1991	2.397	676	1.721	2000	1.684	2.125	-441
1982	2.123	190	1.933	1992	1.949	926	1.024	2001	2.006	1.410	596
1983	1.873	159	1.714	1993	2.093	1.359	735	2002	1.806	1.704	102
1984	1.743	406	1.337	1994	2.055	883	1.172	2003	2.201	2.538	-336
1985	1.666	282	1.384	1995	1.861	1.909	-47	2004	2.645	2.765	-120
1986	1.821	289	1.532	1996	2.179	2.167	12	2005	3.468	2.826	643
1987	1.830	477	1.353	1997	2.387	2.418	-31	2006	3.611	2.935	676
1988	2.332	301	2.031	1998	2.375	2.127	248	2007	3.883	4.672	-788
1989	1.864	887	977	1999	2.095	1.650	446	2008	4.168	6.433	-2.265
80–89	1.912	321	1.590	90–99	2.145	1.525	620	00–08	2.830	3.045	-215

Kaynak: TÜİK

1980 – 1989 yılları ortalama 1,6 milyar dolara yakın bir dış ticaret fazlası ile geçilmiştir. 2000 – 2008 dönemi, Türkiye’nin ilk kez bir dönem ortalaması olarak tarımda açık verdiği yıllar olarak kaydedilmiştir. Bu dönemdeki dokuz yılın beşinde, Türkiye tarım dış ticaret açığı vermiştir. Dönemin dışsatım ortalaması 2,8 milyar dolar olarak bir önceki dönem ortalamasının 700 milyon dolar üzerine çıkmıştır. Dışalım ortalaması ise ikiye katlanarak, 3 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. Tarımsal dışalımın, ülke düzeyinde kuraklığın yaşandığı 2007 yılında 4,6, kuraklığın yalnızca Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde kaydedildiği

2008 yılında ise 6,4 milyar dolara ulaşması, özellikle dikkat çekicidir. Bu büyüklükteki tarımsal dışalım, Cumhuriyet tarihinde ilk kez yaşanmaktadır. Nihayet dönem ortalaması, 215 milyon dolar tarımsal dış ticaret açığı ile gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin 2008 yılında tarımsal dışalima ödemek zorunda kaldığı döviz miktarı düşündürücüdür: Hububat ürünleri 2,039, Hayvansal ve bitkisel yağlar 1,525, gübreler 1,401 ve yağlı tohum ve meyveler 1,388 milyar dolar. Tarımsal dışsatım ise, her zaman olduğu gibi meyve – sebze ağırlığında sürmektedir.

Türkiye giderek artan ölçüde ithal hammaddeye dayalı bir gıda işleyicisi ve ihracatçısı konumuna gelmektedir. Düşük katma değerli ve emek yoğun gıda sanayi, sınai kaydırmacılık çerçevesinde Türkiye'de yerleşmektedir.

4.4.9 Tarımsal İstihdamda Değişim

Türkiye'de 2000 sonrası dönemde tarımsal istihdam % 10 dolayında daralmıştır. 2000 yılında 7,7 milyon, 2001 yılında 8 milyon kişi tarımda çalışırken, bu sayı 2007 yılında 5,6 milyona daralmıştır. Bu çerçevede, 2001 – 2007 döneminde 2,4 milyon çiftçi tarımsal istihdamdan kopmuştur. 2008 yılının ilk çeyreğinde daralma sürerken, ikinci ve üçüncü çeyreklerde yaklaşık 250 bin'er olmak üzere istihdam artışları görülmüştür. Dönemin başlangıcındaki kriz yıllarının tarım istihdamına artış getiren yapısı, dönemin sonunda bir kez daha ortaya çıkmış görünmektedir. Öncelikle, tarımsal istihdamdaki bu kopuşun, toplumsal ve iktisadi bir modernleşmeyi temsil edip etmediği sorgulanmalıdır. İçlerinde Tarım ve Köyişleri Bakanı ve bazı iktisatçıların bulunduğu kimi çevreler, bu tabloyu uygulanan başarılı politikaların doğal bir sonucu olarak yorumlamaktadırlar. Bu görüş, gelişmiş ülkelerde tarımın istihdamdaki payının % 5, GSMH'daki payının ise % 2 dolayında olduğunu, tarımın payının bu değerlere doğru çekilmesinin gelişme eğilimini temsil ettiğini savunur. Diğer sektörlerin istihdam çağırmadığı; tarım sektöründeki kadın ağırlıklı ve eğitimsiz işgücünün diğer sektörlerle transfer ol(a)madığı ve kente göç sonrası özellikle kadın işgücünün neredeyse tamamının, erkek işgücünün ise önemli bir bölümünün işsiz kaldığı bu süreç, modernleşmeyi değil toplumsal çöküntüyü temsil etmektedir. 3 Ekim 2005 tarihli Müzakere Çerçeve Belgesi'nde kişilerin serbest dolaşımına kalıcı derogasyon getirilebileceğinin ifade edilmesi, tarımdaki çözülmeden doğacak sosyal sorunları Anadolu kentlerinde izole etme çabasını göstermektedir.

4.4.10 Tarım Katma Değerinde Değişim

1998 sonrası dönem, cari ve sabit fiyatlarla, tarım katma değerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payının, hemen tüm yıllarda düzenli olarak düşüşüne tanıklık etmiştir. Çizelge 4.9'da da görüleceği gibi, cari fiyatlarla 1998 yılında 8.5 milyar lira olan Tarım katma değeri, 2007 yılında 62.5 milyar liraya yükselmiştir. Buna karşın, cari fiyatlarla GSYH'nın daha hızlı bir tempoda büyümesi nedeniyle, tarımın GSYH içindeki payı % 12.1'den % 7.3'e düşmüştür.

1988 yılını baz alan sabit fiyatlarla yapılmış bir analiz ise, oldukça farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre, 1988 – 2007 aralığında GSYH 70.2 milyar liradan 101 milyar liraya çıkmış; buna karşılık aynı dönemde tarım katma değeri 8.5 milyar liradan ancak 8.7 milyar liraya yükselebilmektedir. GSYH içinde tarımın payı ise % 12,1'den % 8,6'ya düşmüştür. Görülüyor ki, tarımın GSYH içindeki payının düşmesi, tarım katma değerinin bazı yıllar oransal, bazı yıllar ise mutlak gerilemesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 4.9. Tarım Katma Değerinin (TKD) Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYH) Payı (1988 Baz)

YIL	CARİ FİYATLARLA			SABİT FİYATLARLA		
	GSYH (Milyon TL)	TKD (Milyon TL)	Tarımın Payı (%)	GSYH (Milyon TL)	TKD (Milyon TL)	Tarımın Payı (%)
1998	70.203	8.521	12,1	70.203	8.521	12,1
1999	104.596	10.683	10,2	67.841	8.031	11,8
2000	166.658	16.431	9,9	72.436	8.627	11,9
2001	240.224	20.738	8,6	68.309	7.926	11,6
2002	350.476	20.738	5,9	72.520	8.663	11,9
2003	454.781	44.180	9,7	76.338	8.476	11,1
2004	559.033	51.783	9,3	83.486	8.702	10,4
2005	648.932	59.027	9,1	90.500	9.275	10,2
2006	758.391	60.819	8,0	96.738	9.393	9,7
2007	853.636	62.514	7,3	101.046	8.706	8,6

Kaynak: TÜİK

4.4.11 Tarıma Dayalı Sanayide Artan Tekelleşme

Başta özelleştirmeler olmak üzere uygulanan mali, ekonomik politikalar sonucu gerek gıda sanayi gerekse tarıma girdi sağlayan sanayilerde hızlı bir yoğunlaşma dikkati çekmektedir. Bu konuda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2001 yılında gıda sektöründe yoğunlaşma istatistikleri yayınlanmıştır. Daha sonraki yıllarda bu çalışmadan vazgeçildiği söylenmektedir.

Çizelge 4.10. Tarım Ürünleri İşleme Sektöründe Yoğunlaşma Oranları (2001)

Faaliyet adı	İşyeri sayısı	CR4	CR8
Nişasta ve Nişasta Ürünleri	6	95,8	100,0
Bira ve Malt	8	77,2	100,0
Alkolsüz İçecek, Maden ve Kaynak Suları	54	75,0	84,7
Şarap	13	73,5	91,5
Balık ve Balık Ürünleri	16	68,1	84,6
Tütün ürünleri	25	66,7	88,5
Unlu Mamuller (Makarna, Şehriye vb.)	19	61,6	81,8
Kakao, Çikolata ve Şekerleme	85	61,4	82,1
Süt Ürünleri	114	51,8	66,1
Şeker	39	35,9	53,4
Bitkisel ve Hayvansal Yağ	95	35,1	48,9
Mezbahacılık; Et İşleme ve saklama	99	34,7	50,3
Sebze ve Meyve İşleme ve Saklama	234	20,0	29,4
Öğütülmüş Tahıl ürünleri	264	18,1	27,5

Kaynak: TUIK'den aktaran Necdet Oral, 2009

Çizelgede CR4 sektörün en büyük dört şirketinin, CR8 ise sekiz şirketinin pazar payını göstermektedir. Bu yıldan sonra yoğunlaşmanın çok daha arttığı bilinmektedir. Ancak bu veriler bile 2001 yılında gıda sanayinin çoğu dalında çok yüksek veya yüksek düzeyde bir yoğunlaşma olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin son Tekel özelleştirmesi ile sigara piyasasında firmaların pazar payları şöyle olmuştur. Sadece beş yabancı firma bütün pazara sahiptir. İlk iki firma bile pazarın % 81'ine sahiptir. Tütün yasasıyla ayrıca sözleşmeli tarım

dayatılmıştır. Bu yasa ile de güçlenen sigara firmaları tütün alım fiyatları üzerinde olağanüstü bir hegemonya kazanmışlardır. Sütte de benzer bir olay gerçekleşmiş, devlete ait Süt Endüstri Kurumunun özelleştirilmesi arkasından çoğunluğu yabancı sermayeli firmalar ham süt alımı, süt ve ürünleri üretiminde büyük bir tekelleşme yaratmışlardır. Kar etmekte olan fabrikalar satın alma sonrası kapatılmış ve özellikle doğu ve Güneydoğu Anadolu'da süt endüstrisi nerdeyse tasfiye edilmiştir.

Çizelge 4.11. Türkiye'de Sigara Üretiminde Şirketlerin Pazar Payları (2009)

Firma	Pazar Payı %
Philip Morris	44
BAT	37
JTI	9
European Tobacco	7
Imperial	3

Kaynak: Tütün Eksperleri Derneği

Günümüzde gerek dünya gerekse Türkiye'de organize perakende sektörünün gücünün yoğunlaşması tarım ürünleri üzerinde hegemonyayı arttırmıştır. Fiyat ve teknoloji üzerinde bu şirketlerin gücü olağanüstü düzeylere varmıştır. Adeta bu şirketler topluma istediğini yedirebilme gücüne sahip olmuşlardır. Rekabet Kurumu verilerine göre; en büyük beş zincir perakende şirketinin (Migros, CarrefourSa, BİM, Metro ve Tesco) gıda perakendeciliğindeki pazar payı % 60'ı geçmektedir. (Oral, 2009)

4.5 Türkiye Tarımının Uluslar arası Kuruluşlar Karşısında Değerlendirilmesi

Bu bölümde Türkiye tarımı ve tarımsal piyasaları, uluslar arası tarımsal kuruluşlar dikkate alınarak birçok açıdan bir kalitatif analiz tekniği olan SWOT analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Yapılan bu değerlendirmede Türkiye'deki tarımsal piyasalar güçlü ve zayıf yönleri dikkate alınarak incelenmiş ve piyasaların gelişip daha etkin bir hale gelebilmesi açısından Türkiye'nin önündeki fırsatlar ve tehditler Çizelge 4.12'de açıklanmıştır.

Çizelge 4.12'den de anlaşılacağı gibi Türkiye tarımının uluslararası tarımsal kuruluşlar karşısında birçok güçlü yönü olduğu gibi önemli zayıf tarafları da bulunmaktadır. Bu zayıf

yönler daha çok yapısal nitelikli olup çözümü uzun yıllara dayalı politikalar izlemeyi gerektirmektedir. Ancak bu yapısal sorunların çözümü bulunmaktadır. Bu sorunlar çözüldüğü takdirde “fırsatlar” bölümünde yazılı olan konular Türkiye’de tarım sektörü için oldukça avantajlı bir konum arzedecektir.

Türkiye tarımının ve tarım piyasalarının önündeki fırsatlardan yararlanabilmesi için nitelikli ve tutarlı tarım politikalarının izlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Türkiye tarımını tehdit eden birçok sorun Türkiye tarımının istenilen düzeye gelmesini engelleyebilecektir.

Çizelge 4.12 : Türkiye Tarımının Uluslar arası Tarımsal Kuruluşlar Karşısındaki Durumu

<p>Türkiye Tarımsal Piyasalarının Güçlü Yönleri</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tarımsal üretim için ekoloji (<i>iklim ve toprak koşulları</i>) uygun, - Sayı açısından birçok üretici örgütü (<i>tarım kooperatifi, ziraat odası</i>) mevcut, - Ticaret borsaları var, - Sulanabilir arazi potansiyeli yüksek, - İşgücü temini kolay - Tarıma dayalı sanayi mevcut, - Tarımsal girdi kullanımının ve teknolojik yeniliklerin önemi biliniyor, - Tarımsal pazarlar mevcut, 	<p>Türkiye Tarımsal Piyasalarının Zayıf Yönleri</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pirinç, ayçiçeği gibi birçok üründe Gümrük vergisi oranları düşük - Üretici örgütleri etkin değil, finansman sorunları var, devlet desteği yok gibi, - Sulama ağı ve sulu tarım yetersiz, sulama randımanı düşük - İşgücü niteliksiz, atıl işgücü fazla - Girdi kullanımı optimum değil, teknolojik gelişmelerden yeterince yararlanılmıyor, -Tarımsal KİT’ler özelleştirildiğinden ve tarım kooperatifleri devletçe desteklenmediğinden tarım piyasaları başıboş ve üretim planlaması yapılamıyor,
<p>FIRSATLAR</p> <ul style="list-style-type: none"> - AB’ne katılım olabilir. Uygulanan politikalar ve siyasi gelişim bu yönde, - Girişimci ruha sahip, risk alabilen üretici, kooperatifçi ve iş adamları mevcut, - Organik tarım için araziler ve ekoloji çok uygun, dış pazarlar hazır, - Üretici örgütleri ve özellikle tarım kooperatifleri için uygun ortam ve destek sağlanırsa, ürün pazarlama, fiyat stabilizasyonu, girdi ve kredi sorunları çözülebilir. 	<p>TEHDİTLER</p> <ul style="list-style-type: none"> - AB mevzuatının ve OTP’nın aynen AB’deki gibi uygulanması olanaksız, AB normlarına uyum kolay değil, -OTP gereği FEOGA’dan yararlanacak kırsal nüfusun fazlalığı ve ülkedeki işsizlik AB’ne girişte ciddi bir engel, -Hükümetlerin üretici kooperatif yönetimlerine müdahalesi sürüyor, üstelik bunlara mali desteği yok. - Devletin tarım kooperatiflerine mevcut yaklaşımı değişmezse, üreticilerin ürün pazarlama, girdi ve kredi sorunlarının yakın gelecekte çözümü oldukça zor. - Tarım ve gıda ürünlerinde belirli bir standardizasyon ve kalite anlayışı yok,

5. SONUÇ

Ülkemizde ve dünyada serbest piyasa fetişizmi çok güçlüdür. Dünya Ticaret Örgütü aracılığı ile endüstriyel tarım modeli ile yoğun girdi kullanan, çevreyi kirleten ve yoğun desteklemelerle üretim yapan gelişmiş ülkeler; geliştirmekte olan ülkelerin şu ana kadar kısmen gümrüklerle korunan pazarlarını açarak tarımsal ürünlerine pazar bulmak istemektedirler. Bu gerçekleştiğinde “gelişmiş ülkelerdeki 90 milyon çiftçi, geliştirmekte olan ülkelerdeki 2,5 milyar çiftçiyi işsiz bırakacaktır” (Boratav, 2005)

Türkiye’de ve dünya’da köylü işletmelerin ortadan kaldırılmaları için gerekçe ölçek ekonomilerine dayandırılmaktadır. Bu ölçek fetişizminin gerçeklerle ilişkisi çok zayıftır. Geçmişte süt sığırcılığında kriz olduğunda kapananlar önce büyük işletmeler olmuştur. Köylü işletmeleri hayvan sayısını azaltmakla birlikte üretime devam etmişlerdir. Köylü işletmeleri daha yoğun emek kullanırlar ve/veya yoğun emek gerektiren sebze, meyve gibi ürünleri ve hayvancılığı seçerler. “Bu nedenle köylü işletmelerinde alan verimliliği daha yüksektir. Ancak emek verimliliği böyle olmayabilir. Hangisi dikkate alınmalıdır? Doğrusu toplam faktör verimliliğinin alınmasıdır. Katma değer veya net gelir, sosyal fırsat maliyetleri ile değerlendirilmiş olan üretim faktörlerinin toplamına bölünmelidir. Emek geliştirmekte olan ülkelerde kırsal alanda daha bol olduğundan ve dolayısıyla fırsat maliyeti düşük olduğundan, buna karşılık toprak ve sermaye daha az olduğundan ve bu nedenle daha yüksek bir fırsat maliyeti olduğundan küçük işletmelerin daha yüksek bir toplam faktör verimliliği olması normaldir”. Küçük işletmelerin ölçek sorunu, daha üst aşamalarda özel girişimlerin, kamu yatırım ve hizmetlerinin ve kooperatiflerin yardımıyla aşılabilmektedir. Örneğin eğer makineler kiralanarak kullanılabilirse veya makine parkları geliştirilebilirse, devlet sulama kanalları ve diğer tarım hizmetlerini iyi götürebilirse ve kooperatifler iyi örgütlenebilirse köylü işletmelerinin pekâlâ verimli çalışması mümkündür.

Diğer yandan verim konusunun daha eleştirel bir tarzda ele alınması da gerekmektedir. Grain (2008) kuruluşu bu sorunu şöyle ele almaktadır:“Yüksek”den ne kastedilmektedir. Hangi koşullar altında yüksek verim alınmaktadır? Sonuçlar ne olmaktadır? Yeşil devrim ve endüstriyel tohum çeşitlerinin kendiliklerinden verimli olduğunu söylemek yerine bunların kimyasal gübrelere olumlu karşılık verdiklerini söylemek daha doğrudur. Ancak bunlar hastalık ve zararlılara daha dayanıksızdır ve yüksek dozda tarım ilacına ihtiyaç gösterirler. Aynı zamanda çok suya ve iyi toprağa ihtiyaç duyarlar. Bunlar olmazsa ortada yüksek verim falan kalmaz. Diğer etkileri dışında bu verim için yüksek düzeyde masraf da gerekli olur.

Diğer taraftan verim nedir? Bir agronomist açısından belli bir üründe bir hektar alanda aldığınız üründür. Fakat birçok çiftçi açısından cevap daha karmaşıktır. Birçok ürün istatistikleri ana ürün açısından durumu ele alır. Tahıllarda bu elde edilen tohumdur. Ancak toprağın istenilen özellikte kalmasını sağlayan ve hayvanlar için yararlı olan saman ele alınmaz. Diğer yandan yüksek verim, beslenme değeri ve lezzetin düşmesi pahasına elde ediliyorsa bunun değeri nedir? Ara ürün yetiştiricileri için durum daha karmaşıktır. Bir alandan birkaç ürün birden elde ediliyorsa sadece ana ürünün verimi pek bir şey ifade etmeyebilir.”

Verim konusunu incelerken gıdanın niteliği de çok önemlidir. Daha fazla gıda daha fazla beslenme anlamına gelmeyebilmektedir. ABD’de yapılan bir araştırma ile 1950–1999 yılları arasındaki 50 yıllık süre içinde çoğu sebze olan 43 sebze ve meyvede 13 besin maddesinde besin değerlerindeki değişimler incelenmiştir. (Davis ve ark. 2004)

Protein, kalsiyum, fosfor, demir, riboflavin ve askorbik asit düzeylerinde 1999’da 1950’ye göre düşmeler görülmüştür. Örneğin ıspanakta askorbik asitte (C vitamini) düşme oranı %52’dir. Soğanda ise bu düşme %28’dir. Demir oranındaki düşüşler soğanda %56, ıspanakta ise %10 olmuştur. Araştırmacılar bitkilerin besin içeriklerindeki değişimleri aradan geçen bu süre içinde çeşitlerdeki farklılık ile açıklamışlardır. İslah çalışmalarında verim artışı sağlanırken besin maddelerinde düşüş gerçekleşmektedir. Aynı şekilde büyüme hızı ile zararlı ve hastalıklara dayanıklılık, verimle zararlı otlara dayanıklılık arasında ters yönde ilişki vardır. Bu nedenle endüstriyel çeşitlerle yapılan tarım nerede ise kaçınılmaz olarak tarım kimyasalları ile gerçekleştirilebilmekte, endüstriyel tarımı güçlendirmektedir. Araştırmacılar brokoli, patates vb. birçok üründe değişik çeşitleri kullanarak aynı koşullar altında yapılan denemelerde antioksidanlarda görülen farklılıkların çeşitlerden kaynaklandığını belirtmektedirler.

Çiftçi ve köylü çok yanlı bir saldırı altında. Çoğu metropol ülke sermayesi güdümündeki uluslararası süper market zincirleri tarım üreticilerini kısıktırak yakalıyor. Bizden daha örgütlü Amerikan tarım üreticileri bile bu zincirlerin önerdiği düşük fiyatlar nedeniyle bunalıyor. Büyük şirketler anlaşmalı tarım modeliyle çiftçiye istediği fiyatı empoze edebiliyor.

Girdi üreten büyük tarım tekelleri GDO’lu tohumlarla üreticileri her yönden kısıktırak yakalamaya çalışıyor. Artık onların GDO’lu tohumlarını seçerseniz, gene onların önerdiği ve ancak o tohumla uyumlu ot öldürücüsü ilacı da almak zorunda kalıyorsunuz.

Tarım ürünleri artık işlenerek üreticilere iletiliyor. Giderek daha çok sayıda insan fastfood restoranlarında beslenmeye başlıyor. Reklam aracılığı ile küçük yaştan insanlar belli lezzetlere alıştırılıyorlar. Bu fastfood yiyecekleri insan sağlığına zararlı oluyor. Artık çiftçi ürünlerini çok ucuza bunlara satıyor ve bazı çocuklar doğal gıdaları tanımıyorlar bile. Tüketiciler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çoğu yoksullar da dahil olmak üzere şişmanlamakta, katkılar ve zararlı maddelerle yüklü hazır gıdalarla zehirlenmektedirler.

IMF ve Dünya Bankası önerileri ile Türkiye’de gübre, yem üreten, süt, et işleyen bütün KİT’ler özelleştirildi. Yakında araştırma enstitülerinin çoğu kapatılacak. Tohumları artan oranlarda yurt dışı dünya tekellerinden alacağız. Sulama sistemlerinin özelleştirilmesi yakındır.

Şirketlerin küreselleşmesi ve neo-liberalizmin saldırısı çiftçiye ve tüketiciye yönelik olarak çok yönlü olmaktadır. Savunma ve karşı mücadele de çok yönlü olmak zorundadır. Eskiden Türkiye’de gerçek bir toprak reformu yapmak istemeyenler tarım reformundan söz ederlerdi. Bu gün ise aynı çevreler dağıtılacak toprak kalmadığından ve küreselleşme çağında rekabet etmek ve tarımsal yapılarımızı gelişmiş ülkelere açmaktan başka çare olmadığını söylemektedirler. Toprağın az sayıda elde toplanması olgusu halen devam etmektedir ve bu gerek yoksulluğu gerekse de üretimi geriletken, endüstriyel tarımı savunan bir yapı oluşturmaktadır. Ancak bugün yalnızca toprak dağıtımını sorunu çözmeyecektir. Aslında dünya toprak reformu deneyimleri toprak dağıtımını ile birlikte diğer etkenlerin birlikte uygulanmasının başarıyı arttırdığını ispatlamaktadır. Örneğin Tayvan, Güney Kore, Çin toprak reformu deneyimleri, tarımı destekleyerek, kırsal kalkınma ile birlikte yapılan toprak dağılımının tarımsal üretimi artırdığı, yoksulluğu azalttığı ile ilgili sağlam bilgiler getirmektedir.

Geçen yüzyılda Dünyada yapılan toprak reformlarının bazıları sosyal değişimin önüne bir set oluşturmak için (Tayvan ve Güney Kore gibi) bazıları da Küba, Çin, Nikaragua gibi kapitalizmi aşmak amacıyla yapılmıştır. Çin, Vietnam, Küba gibi ülkelerde daha sonraları dağıtılan topraklar kolektifleştirilmiştir. Bu ülkelerde kolektifleştirmenin kamusal mülkiyet olarak değil, işçiler adına iktidara el koyan bir yönetici kesimce yönlendirilmesi verimsizlik ve sömürüye yol açmıştır. Çin’de 1978’lerden başlayarak, Vietnam’da 1993’erden sonra kolektif tarımdan geri dönülmüş, topraklar tekrar ailelere dağıtılmıştır. Bugün Dünya’da başarılı kolektif sistemlere sahip, çok özel politik ve sosyal bir ortamda olmak üzere kapitalist kesimden kibutzları ile İsrail, ve sosyalist kesimde ise Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında

devlet çiftliklerinin çoğunu kooperatifleştiren, devlet çiftliklerinde yönetime katılmaya geçen, bir miktar da aile tarımına yer açan, endüstriyel tarımı terk ederek, organik ve sürdürülebilir tarım seçeneklerini uygulayan Küba kalmıştır.

Bugün veya gelecekte yapılacak bir toprak reformunda toprak dağıtımı ile birlikte tüketicilerle dolayısıyla bütün toplumla bir ittifak öngörülmelidir. Neo-liberalizm ve şirket küreselleşmesi sadece çiftçileri veya tarım işçilerini değil bütün tüketicileri tehdit etmektedir. Öncelikle gerçekte olmayan “serbest rekabet” değil “besin egemenliği” temel ilke kabul edilmelidir. (Tolios, 2005) Dünya Bankası veya Avrupa Birliğinin dayatmaları kabul edilmemeli, her ülkenin bu arada Türkiye’nin de tarımsal sistemlerini korumak ve kendi gıda ihtiyacını karşılamak hakkına sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu kabul edilmediği, gümrüklerimiz açıldığı takdirde örneğin Doğu Anadolu’da ve Güneydoğu Anadolu’da toprak sahibi olan çiftçiler AB rekabeti ile hayvan besleyemez, buğday üretemez hale geleceklerdir. Besin egemenliği, içine kapanma, otarşi değildir. Uluslararası ticaret herkese yarar getirecek şekilde yapılmalıdır. Ancak her ülke kendi tarım sistemini yıkımdan koruma hakkına sahip olmalıdır. Besin egemenliği (food sovereignty) bireylerin, toplulukların ve ülkelerin kendi besinlerini üretebilmeleri ve tarım politikalarını belirleyebilme hakkı olduğunu kabul eden bir düşüncedir. Bu görece olarak yeni bir kavramdır ve yerel topluluk ve devletlerin işletme ve besin politikaları üzerinde daha çok kontrollerini öngörür. Besin egemenliği kavramı 1996–2002 yılları arasında Dünya Besin Zirvesinde aktif olan bazı sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına dayanmaktadır. Kendisini köylü kuruluşlarının uluslararası hareketi olarak tanımlayan Via Campesina dampedlere karşıdır ve Tarımsal Ticaret Enstitüsü gibi ABD merkezli sivil toplum kuruluşları ile birlikte kavramı tarımsal ticaretin liberalleşmesine karşı bir duruş olarak koymuştur. Besin egemenliği küçük ölçekli sürdürülebilir tarımı korumaya olan ihtiyacı vurgular. Bunu ulusal besin pazarlarını; dampedler gibi yolları kullanan adil olmayan ticaretten koruyarak, çiftçilerin toprak ve kredi gibi kaynaklara sahip olmasını geliştirerek, genetik, toprak ve su kaynakları üzerindeki haklarını, şirketlerin haklarına karşı koruyarak yapar.

Organik, “düşük endüstriyel girdiye dayalı sürdürülebilir tarım” ve permakültür seçenekleri yaygınlaştırılmalı ve endüstriyel tarımdan bir an önce vazgeçilmelidir. Aksi takdirde çiftçiler kazandıklarının çoğunu endüstriyel girdi üreticilerine teslim edecekler, tüketiciler zararlı besinlerle beslenecek, doğanın tahribinin önüne geçilemeyecektir. Yerel toplumlar genetik kaynaklarına sahip olmalı, devlet kurumları da bunu desteklemelidir.

Araştırmalar çiftçiye ve tüketicilere dönük olmalı, çiftçinin araştırmalara en başından itibaren katılacağı “katılımcı araştırma yaklaşımı” bütün araştırma enstitülerinde ve fakültelerde kabul edilmelidir. (Özkaya, ve ark. 2003, s.187–188) Hem ülkenin hem de bölgelerin besin açısından olabildiğince öz yeterliliğe ulaşmasına gayret göstermelidir. Biyoçeşitlilik gerçekleştirilmeye veya sürdürülmeye çalışılmalı, hayatın patentlenmesine karşı çıkılmalıdır.

Bütün ülkede kooperatifler desteklenmeli, bu kurumların girdi üretiminden, ürünleri işleme, pazarlamadan, finansman ve bankacılığa kadar her alanda çalışması için önlemler alınmalıdır. Demokratik ilkelere göre çalışan kolektif işletmeler de özendirilmelidir.

Toprak reformunun mali açıdan uygulanabilmesi için kamulaştırılacak toprakların piyasa fiyatının altında kamulaştırılması gerekir. Yasal açıdan bu şu anda belki mümkün değildir. Dahası IMF, Dünya Bankası, AB vb. bütün uluslararası kuruluş ve oluşumlar böyle bir kamulaştırmaya şiddetle karşı çıkarlar ve Türkiye’yi sıkıştırırlar. Reformun gerçekleştirilmesi için çok güçlü bir halk desteği gereklidir. Bu yeterince sağlanamazsa reformu sadece Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da sınırlı olarak yapmak, finansmanını zengin köylüleri toprak miktarı ile artan oranda vergilendirerek sağlamak, diğer bölgelerde de vergi tedbirleri ile büyük toprakların satışını teşvik etmek, topraksız ve küçük üreticilerin kolayca toprak alabilmeleri için kredi sağlamak ve bunun için de bir toprak kurumu kurmak gerekebilecektir.

6. KAYNAKLAR

- Ayyıldız, T., Açıkel, S., Keskin, A., Atsan, T., 1997. .Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 332, Ders Kitapları Serisi No: 79, Erzurum.
- Babacan, A., 1999. .Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- Demirci, S., 2000. Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi. Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 40. Ankara.
- DPT., 2000. .Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları Özel İhtisas Komisyonu Raporu No: 534. Ankara.
- Eraktan, G., 2001. .Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları. İstanbul.
- Eraktan, G., Abay, C., Miran, B., Olhan, E.,2004, “Türkiye’de Tarımın Teşvikinde Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ve Sonuçları”, İTO Yayınları, Yayın No : 2004-53, ISBN 975-512-889-1, İstanbul
- Ertek, T., 2006, “Temel Ekonomi-Basından Örneklerle”, Beta Yayınları Yayın No : 1624, ISBN 975-295-508-8, İstanbul
- Ertuğrul, C. Ve Günaydın G., 1999, “Dünya’da ve Türkiye’de Tarım Politikalarına Yeni Yaklaşımlar” TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 99 Sempozyumu 7-8 Ocak 1999, Ankara
- Ertuğrul, C., 2004, “Tarımda Küreselleşme, Uruguay Görüşmeleri ve Sonrası” Odak Yayınevi, Ekim 2004, Ankara
- Gaytancıoğlu, O. ve ark., 2002, “Türkiye Çeltik Üretimini Artırmaya Pirinç İthalatını Azaltmaya Yönelik Politikaların Geliştirilmesi” TÜBİTAK/TARP 2327 nolu proje, Ankara
- Gaytancıoğlu, O., 2008, “Yağlı Tohumlu Bitkilerde Uygulanan Tarım Politikaları”, Türkiye VIII.Tarım Ekonomisi Kongresi 24-26 Haziran 2008, Bursa
- Günaydın, G., 2004, “AB Ortak Tarım Politikası Kapsamında Uygulanan Doğrudan Gelir Desteği : Tarımsal Destek mi, Yoksulluk Yardımı mı”, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı 69-70-71, Ankara
- Gürler, Z., 1997, “Tarım Politikası”, Gaziosmanpaşa Üniv.Ziraat Fakültesi Yayınları No : 21, Kitaplar Serisi : 11, Tokat
- Işın, F., 2008, “Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye”, Ege Üniv.Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi, İzmir
- İnan, İ.H., 2006, “Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği” Genişletilmiş ve Yenilenmiş Altıncı Baskı, Yayın Kodu : ISBN 975-93281-0-0, Avcı Ofset, İstanbul
- İnan, İ.H., 2007, “Temel Ekonomi”Genişletilmiş 5.Baskı, ISBN : 975-93281-1-9, Tekirdağ
- İnan ve Gaytancıoğlu, 1998, “Türk Tarım Politikaları ve Üreticiye Yansımaları” Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi Sayı : 167, Kasım 1998 sayısı, Ankara

- İnan ve Gaytancıoğlu, 1999 “Tarımsal Desteklemede Üretici Örgütlerinin Rolü” TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası “Dünyada ve Türkiye’de Tarımsal Desteklemelere Yeni Yaklaşımlar Kongresi” s.235-241, 7-8 Ocak 1999, Ankara
- İnan, İ.H., 2008, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli”, Genişletilmiş 2.Baskı, İTO Yayınları, İstanbul
- İGEME, 1996, “Dünya Ticaretindeki Gelişmeler”İGEME Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, ISBN 975-19-1563-5, Ankara
- Kalanlar, Ş., “Doha’nın Türk Tarımına Etkileri” TEAE- Bakış Dergisi, ISSN 1303-8346, Eylül 2004 sayısı, Ankara
- Kıymaz, T., 2008, “Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması”, DPT Yayınları Yayın No : 2754, ISBN 978-975-19-4203-6, Ankara
- Mortan, K., 1998, “Dünya Ekonomisi” TC Anadolu Üniversitesi Yayınları No : 1042, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No : 570, Eskişehir
- OECD, 2002, “Agricultural Policies in OECD Countries-Monitoring and Evaluation”ISBN 92-64-19764-8, France
- OECD, 2007, “Agricultural Policies in OECD Countries : Monitoring and Evaluation 2007-Summary in Turkish”, ISBN-978-92-64-02747-3
- Öğüt, H., 1999, “Amerika Birleşik Devletlerinde Tarımsal Destekleme Politikaları”, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 99 Sempozyumu 7-8 Ocak 1999, Ankara
- Ören, N., 1998, “Cumhuriyet Dönemi Tarım Politikaları”, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Cumhuriyetin 75.Yılında Türkiye Tarımı Sempozyumu, 15-16 Ekim 1998, Ankara
- Ören, N.M., Alemdar, T.,Bahadır, B., “Türkiye’de Tarım Politikalarının Gıda Güvencesi Üzerine Etkisi”, VIII.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Haziran 2008, Bursa
- Özkaya, T., Oyan, O., Işın, F., Uzman, A., 2001 “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü-Bugünü-Geleceği” Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayınları Yayın No : 208, Ankara
- Özkaya, T., 2002, “Küreselleşme ve Türkiye Tarımı : Tehditler veya Fırsatlar”, V.Tarım Ekonomisi Kongresi, Erzurum
- Seyidoğlu, H., 1996, “Uluslararası İktisat”, Geliştirilmiş 11.Baskı Güzem Yayınları, İstanbul
- Şahin, A., Berk, A., 2008, “Avrupa Birliğinde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Kamu-İş Dergisi C.10, s.2, Ankara
- Şahinöz, A., 1997, “GATT Tarım Anlaşması ve Türkiye” AB ve GATT Karşısında Türk Gıda Sektörü, SETBİR Yayınları, İstanbul
- Şahinöz, A., 2000, “Tarım Reformu-Made in IMF” İİBF Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, Sayfa 287-305, Ankara

- Tanrıvermiş, H., ve ark.,2000, “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi” TEAE Yayın No : 41, ISBN 975-407-056-3
- TÜGİDER, 2002, “Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticaret Raporu”, Tüm Gıda İthalatçıları Derneği Adına Mavi Gıda Gözetim ve Danışmanlık AŞ., Ankara
- TÜSIAD, 1999. Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayınları No: TÜSIAD-T/99-12/275, İstanbul.
- Yavuz, F., 2001, “Tarım Politikası II Genel Politikalar ve Uluslararası Tarım Ticareti” Atatürk Üniv.Ziraat Fakültesi Ders Yayınları No : 186, Erzurum
- Yeni, R., Dölekoğlu, Ö.C., 2003, “Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri”, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No : 98, ISBN 975-407-123-3, Ankara
- Yükseler, Z., 1999. .Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.